

Avot de Rabbi Nathan hoofdstuk 9

De besmettelijkheid van het kwaad

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 19b (Misjna Avot 1,7)

Nittai, de Arbeliet, zegt: ‘Blijf verre van een slechte buur, en je mag geen vriendschap sluiten met de goddeloze (wetteloze), verlies je hoop op retributie niet.’

‘Blijf verre van een slechte buur’ – om het even of de buur in je huis of buiten je huis verkeert, en om het even of hij zich in het veld bevindt.¹ [Dit leert dat besmettelijke kwalen alleen ontstaan in het huis van de goddeloze, zoals er gezegd is: ‘Zijn (eigen) ongerechtigheden zullen de goddeloze verstrikken’ (Spr. 5:22).² Dit leert dat besmettelijke kwalen slechts ontstaan door de ongerechtigheid van de goddeloze. De ongerechtigheden van de goddeloze zijn er de oorzaak van dat de muur van de rechtvaardige instort (wordt geslecht). Hoe moet men zich dat voorstellen? Bijvoorbeeld wanneer zich een muur bevindt tussen (het huis van) de goddeloze en de rechtvaardige. Wanneer er nu een aangetaste plek (let.: kwaal)³ zichtbaar wordt in het huis van de goddeloze, en wel in de muur tussen zijn huis en dat van de rechtvaardige, dan heeft dit tot gevolg dat men – door de ongerechtigheid van de goddeloze – (ook) de muur van de rechtvaardige moet neerhalen.⁴

Rabbi Jsjma’el, de zoon van Rabbi Jochanan ben Beroka zegt: ‘Wee de goddeloze, wee zijn buurman; de ongerechtigheden van de goddeloze veroorzaken dat de muur van de rechtvaardige instort.’

Uitleg:

Als een besmettelijke kwaal

Deze parabel spreekt tot de verbeelding. De slechtheid en de negativiteit van de goddeloze is als een rottende schimmel die zijn hele omgeving kan aantasten. Laster, spot, achterklap, hebzucht en dergelijke zijn als een aanstekelijke ziekte die zich razendsnel kan verspreiden, wanneer men zich daar niet verre houdt. Bij ieder contact kan de kwaal overslaan. Met name roddelpraat wordt in de traditie geassocieerd met een besmettelijke ziekte zoals lepra.

Angst te worden aangetast door het kwaad en de negativiteit van goddelozen werd met name in kringen van de chasidim gevoeld. Het door hen zo gevierde concept ‘sejag la-Tora’ (een omheining rond de Tora – extra voorzichtigheid om van overtreding verre te blijven) noopte de vromen terughoudend te zijn in de omgang met anderen en kieskeurig bij het kiezen van vrienden. Je moet bij de boordeling van mensen – zoals we zagen – een ander het voordeel

¹ Een buurman in de ruime zin van iemand uit de naaste omgeving (niet letterlijk buurman); vgl. Mechilta de-Rabbi Jisjma’el, Pischa par. 3, ed. M. Friedmann, p. 4a.

² Vgl. Handschrift Epstein, zie ed. Schechter p. 38 en zie editie van. A. Cohen (Soncino), p. 58. Zie ook Avot de-Rabbi Nathan, ed. Wilna.

³ D.w.z. een plek met een of andere rottende schimmel die zich kan uitbeiden en die de omgeving verder kan aantasten.

⁴ Vgl. Lev. 14:33 vv. i.v.m. met de afbraak van door (schimmel)ziekte aangetaste muren. Hier in ARN heeft het geheel ook een metaforische bijbetekenis!

van de twijfel gunnen, wanneer er zowel zaken zijn die voor als die tegen iemand pleiten. Maar van aperte schurken moet je jezelf sowieso verre houden.

Met name in hun persoonlijke gebeden hebben de Wijzen formuleringen opgenomen waarin zij de hemel smeken verre te mogen blijven van de kwade invloed van de goddelozen, zoals in dit gebed (opgenomen in de ochtendgebeden):

‘Laat de kwade drijfveer niet over ons heersen. En houd ons verre van een slecht mens en een slechte kameraad ... Moge het Uw wil zijn, Eeuwige, onze God, en God van onze vaders, dat U ons deze dag en ieder dag redt van arrogante lieden en van arrogantie, van een slecht mens, van een slechte metgezel, van een slechte buurman, van een kwalijke ontmoeting en van Satan de vernietiger.’⁵

Moeilijk te genezen ondeugd

Niet alleen door de gemakkelijke verspreiding is de gewoonte van roddel en laster te vergelijken met een besmettelijke ziekte, maar ook omdat deze ondeugden ingesleten raken en mensen ze niet langer als zonden herkennen. Juist daarom is het zo moeilijk ervan te genezen. Dat geldt ook voor de verknochtheid aan slecht gezelschap en slechte vrienden! Maimonides noemde juist dit soort slechte gewoontes en attitudes als obstakels om omkeer te doen:

»Daartoe⁶ behoren vijf dingen waarvan geldt dat – indien een mens ze doet – het niet in zijn macht ligt om zich daarvan af te keren: ...hij die zichzelf geëerd maakt door de geringschatting van zijn naaste en zegt (meent) dat hij (daarmee) geen overtreding begaat, omdat zijn naaste daarbij niet aanwezig is en hem de belediging niet bereikt en hij hem niet beschaamd maakt etc. (...)

En daartoe behoren vijf dingen waarvan geldt dat wie ze (eenmaal) doet daartoe voortdurend aangetrokken blijft, zodat het moeilijk is je ervan los te maken. Daarom moet de mens zich daarvoor ten zeerste hoeden, opdat hij er niet aan gehecht raakt. Het zijn alle buitengewoon ernstige gewoontes (ondeugden). Dit zijn ze: het verspreiden van roddel, laster, driftigheid, slechte gedachten en vriendschap (nauwe omgang) met goddelozen, omdat hij leert van hun slechte daden en deze in zijn hart gegrift worden etc.«⁷

‘Blijf verre’ – ‘raak niet bevriend’

Het is opvallend dat Nittai de Arbeliet in zijn uitspraak (Misjna Avot I,7) waarschuwt verre te blijven van een slechte buur, maar inzake de goddeloze slechts maant om geen vriendschap met hem te sluiten. De waarschuwing tegen de boosaardige buur is scherper geformuleerd en klinkt indringender.

In feite geeft het commentaar van in Avot de-Rabbi Nathan de reden aan voor dit verschil. Wanneer de slechte buurman door zijn wangedrag (zoals laster en roddel) een plaag over zijn huis afroept, heeft dit onvermijdelijk ook gevolgen voor zijn directe omgeving. Ook al zou een rechtvaardige niets van de slechte daden van een immorele buurman overnemen, alleen al de nabijheid tot de slechte buur brengt het gevaar met zich mee dat ook de rechtvaardige getroffen wordt door de gevolgen van het wangedrag van zijn slechte naaste. Bij een goddeloze in wiens onmiddellijke nabijheid men niet verkeert, bestaat dit gevaar niet in die

⁵ Zie Babylonische Talmoed, Berachot 60b; en de Siddoer, *Authorised Daily Prayerbook*, ed. S. Singer, London 1962, p. 8.

⁶ D.w.z. ondeugden waarbij het uiterst moeilijk is om jezelf daarvan af te wenden en die het je beletten om omkeer te doen.

⁷ Maimonides, Misjné Tora, Hilchot Tesjoeva 4, 4-5.

mate. Daarom is het voldoende dat hij met deze ‘verre’ goddeloze geen vriendschap sluit. Hij moet de omgang met hem alleen tot het minimale beperken.

Om op dit verschil te attenderen, verwijst de midrasj naar de situatie die beschreven is in Lev. 14:40 v. In het geval dat het huis van een (‘slechte’) buurman is getroffen door een plaag, en de kwaal – ondanks maatregelen – van kwaad tot erger dreigt te worden, schrijft de Tora de volgende maatregelen voor: ‘Dan moet de priester opdracht geven om de stenen, waaraan de ziekte zich bevindt, eruit te breken en ze buiten de stad te werpen, op een onreine plaats. Het huis moet hij van binnen rondom laten afschrapen, en zij⁸ moeten het leem dat zij afgeschraapt hebben buiten de stad op een onreine plaats storten. Daarna moeten zij andere stenen nemen en invoegen op de plaats van de eerste stenen, en ander leem zal hij nemen en het huis bepleisteren.’ (Lev. 14:40-42). In de Misjma concluderen de wijzen – op grond van het gebruik van het meervoud ‘zij’ in de Leviticus-passages – dat zowel de getroffen zondaar als zijn onschuldige buurman – dus beiden – voor het herstel van de woning aansprakelijk zijn:

»Op grond van dit vers heeft men gezegd: ‘Wee de goddeloze, wee zijn buurman!’ Beiden moeten (stenen) wegnemen, beiden moeten (de muur) afschrapen, beiden moeten (nieuwe) stenen aanbrengen. Maar alleen hij (de goddeloze) brengt ander leem, want er is gezegd ‘en ander leem zal hij nemen en het huis bepleisteren.’ Zijn naaste hoeft zich niet bij hem te voegen bij het bepleisteren.«⁹

Excurs

Niemand leeft zonder zonde

We zagen al eerder in de verhalen over Chanina ben Dosa en Pinchas ben Ja’ir dat de Wijzen enerzijds de daden van beide vrome mannen als lichtend voorbeeld aan de gemeenschap voorhouden, maar dat ze anderzijds in de humor waarmee zij dit doen toch op latente wijze het respect voor hun extreme vroomheid wat relativeren. Hoever moet een mens gaan in zijn zelfbescherming tegen de kwade invloeden van de boze buitenwereld? Moeten we de gewone wereld maar liever mijden? Is het goed dat we een volkomen afgeschermd leefomgeving voor onszelf creëren, ver weg van de wereld met boze mensen? Mogen we onszelf prijzen wanneer we leven als onschuldige maar ons gedragen als wereldvreemde Tora-geleerden? Zoals blijkt uit de hier volgende overlevering uit de midrasj op de Psalmen spreken sommige Wijzen zich subtiel uit tegen een al te extreme voorzichtigheid, aangezien overdreven angst voor verleiding kan leiden tot inertie en tot onproductieve verzaking van het nu eenmaal te leven leven:

»‘Welzalig de man die niet wandelt in de raad van de goddelozen, die niet staat op de weg van de zondaren, die niet zit op de zetel van de spotters’ (Ps. 1:1).

Rabbi Sjim’on ben Pazzi sprak¹⁰: ‘Wanneer hij niet wandelt, hoe kan hij dan staan? Wanneer hij niet staat, hoe kan hij dan zitten? En wanneer hij niet zit, hoe kan hij dan spotten? Maar dit is alleen om je te zeggen dat wanneer hij wandelt, hij uiteindelijk (ook) zal staan. Wanneer hij staat, zal hij uiteindelijk (ook) zitten. Wanneer hij zit, zal hij uiteindelijk (ook) spotten.’

Wanneer hij spot, zegt de Schrift: ‘Indien je wijs bent, ben je wijs ten bate van jezelf; wanneer je spot, moet je het (.d.w.z. de kwalijke gevolgen) in je eentje dragen’ (Spr. 9:12).

⁸ Uitgelegd als de huiseigenaar en zijn buurman.

⁹ Misjna, Nega’im XII,6.

¹⁰ Rabbi Sjim’on ben Pazzi, Amora iot Erètz Jisra’él, tweede helft van de derde eeuw.

Zo leren onze rabbijnen (in de Misjna): ‘Het ene gebod sleept een ander gebod achter zich aan; de ene overtreding sleept een andere overtreding achter zich aan.’¹¹

Wanneer het zo is dat de mens niet wandelen, niet staan, niet zitten en niet spotten mag, moet hij dan noch goeds noch kwaad doen en (slechts) de hand op zijn mond leggen?¹² De Schrift vervolgt echter: ‘maar die zijn vreugde vindt in de Tora van de Eeuwige’ (Ps. 1:2)!

Rabbi Berechja¹³ sprak: ‘Er staat geschreven: "Wees niet al te goddeloos (doe niet al te zeer kwaad)" (Pred. 7:17). Is een beetje kwaad doen dan geoorloofd? Het betekent echter dat wanneer je (eenmaal een beetje) kwaad hebt gedaan je er niet aan toe moet voegen.

Rabbi Sjim'on bar Jochai sprak: ‘Indien een mens neerzit en geen kwaad verricht, beloont men (de hemel) hem daarvoor alsof hij een gebod (en goede daad) heeft uitgevoerd.’

Rabbi Ze'era¹⁴ zegt (evenwel): ‘Er moet echter iets van een (mogelijke) overtreding binnen zijn bereik komen en hij moet eraan ontsnappen, er is immers gezegd: ‘Wijk van het slechte en doe het goede’ (Ps. 34:15). Wijk van het kwade opdat je het goede doet. Evenzo is gezegd: ‘Ook bedrijven zij geen ongerechtigheid, opdat ze op zijn wegen wandelen’ (Ps. 119:3).»¹⁵

De midrasj is zo gecomponeerd dat een discussie over verschillende standpunten ontstaat. Rabbi Sjim'on ben Pazzi herkent de dynamische opbouw van Ps. 1:1. Van het een komt het ander. Wie zich niet eerst op weg begeeft, zal niet ergens blijven staan. Wie wel is gaan wandelen en daarna is gaan staan, loopt het gevaar dat hij verleid wordt om ook te gaan zitten (te midden van de spotters) en dat hij uiteindelijk samen met anderen gaat spotten. Om iedere verleiding uit de weg te gaan zou een mens dus in principe beter thuis kunnen blijven, want goddelozen kun je overal tegenkomen. Terecht vragen de Wijzen zich af of dit niet een al te rigoureuze remedie is tegen de verleiding. Wanneer we verder lezen in Psalm 1 blijkt dat de openingswoorden niet tot totale inertie aansporen, maar juist tot de activiteit van Tora-studie. Rabbi Sjim'on bar Jochai lijkt het goede van een onschuldig leven, zittend achter de studieboeken, te onderschrijven. Hij acht zo'n leven zelfs gelijkwaardig aan een actief bestaan waarin iemand concrete en goede daden verricht. Vanuit het inzicht dat deze psalm oproept tot Tora-studie lijkt het probleem dus opgelost.

De meningen van Rabbi Berechja en Rabbi Ze'era brengen evenwel een corrigerende nuance aan. Je kunt onmogelijk met anderen samenleven zonder jezelf daarbij ooit aan enige verleiding bloot te stellen of zonder ooit enige fout te maken. De Schrift waarschuwt de mens naar hun mening op om op de weg van een eenmaal gemaakte fout niet door te gaan. Wie op pad is gegaan – dat is in het leven noodzakelijk – en merkt dat hij zich op de weg van verkeerde lieden bevindt, moet daar niet blijven staan. Is hij al blijven staan dan moet hij in ieder geval niet ook nog eens gaan zitten etc. De uitspraak van Rabbi Ze'ira stimuleert ons om een actief leven binnen de gemeenschap te leiden. Daarbij zijn verleidingen voor een gewone sterveling nu eenmaal onvermijdelijk. We moeten evenwel van gemaakte fouten leren en op onze verkeerde schreden terugkeren. Eenmaal begane misstappen mogen we niet herhalen, laat staan eraan toevoegen. Als passend tegenwicht tegenover alle misstappen die we begaan hebben, moeten we bovendien goede daden verrichten.

De slechte buurman en de goddeloze,

¹¹ Uitspraak van Ben Azzai in Misjna Avot IV,2.

¹² Dw.z. moet hij dan uit angst voor overtreding in volledig stilzwijgen de boze wereld verre houden en geen enkele activiteit meer verrichten?

¹³ Rabbi Berechja, Amora uit Eretz Jisra'el, vierde eeuw.

¹⁴ Rabbi Ze'era, Amora uit Babylonië, eind derde eeuw. Emigreerde naar Eretz Jisra'el

¹⁵ Midrasj Tehillim I,7.

en alternatieve verklaring voor het onderscheid

In het licht van de bovenstaande uitleg, kunnen we ook nog een psychologisch argument aanvoeren voor het onderscheid tussen de slechte buur en de goddeloze in de uitspraak van Nittai de Arbeliet. Het contact met jouw bekende, slechte mensen uit de directe omgeving (buren) kun je zoveel mogelijk mijden, omdat je hun slechtheid hebt leren kennen en van te voren gewaarschuwd bent. Van de verleidelijke boosaardigheid van goddelozen die verder ‘van huis’ op je pad komen, kun je minder makkelijk verre blijven, juist omdat je hun boosaardigheid vaak niet van te voren kent en nog ontdekken moet. Contact met hen is eenvoudigweg niet te voorzien of te voorkomen, maar je moet na ontmaskering van een goddeloze niet ‘close’ met hem worden en je moet vriendschap met hem afwijzen!

Twee vormen van ommekeer

De waarschuwing aan het begin van Psalm 1 is in de traditie niet alleen uitgelegd als oproep tot het absoluut vermijden van elke mogelijkheid van verleiding, maar ook als waarschuwing aan mensen die al eerder door hun omgeving tot kwaad zijn verleid. Wie heeft nooit vergenoegd gegniffeld bij het horen van onaangename toespelingen door anderen op een persoon tegenover wie hij (of zij) zelf negatieve gevoelens koestert? Wie zonder zonden is, werpe de eerste steen. In dit licht citeren we hier een toelichting van Moshe Ahrend op een tekst van Maimonides:

»Het is nodig dat iemand ‘het gezelschap van spotters’ mijdt, waarover de psalm (Ps. 1) spreekt. Indien hij erin slaagt zich te onthouden van roddel door zijn keuze van het gezelschap waarin hij regelmatig verkeert, dan is hij een waarachtig boeteling. Het hemelse pardon en de totale uitboeting van zijn zonden zijn hem verzekerd. Die vorm van omkeer behoort tot het genre van tesjoevat gèdèr¹⁶, [om te spreken met de taal van Rabbi Eli’èzèr van Worms.¹⁷[12] Dat is niet geheel hetzelfde als volkomen omkeer, zoals Maimonides deze definieert. Die wordt niet eerder bereikt dan dat hij (de boeteling) zichzelf zozeer heeft verheven en opgevoed dat hij volkomen heeft losgemaakt van de beïnvloeding door zijn vrienden, op het moment dat hij – zelfs tussen lasteraars en spotters verkerend – zijn natuurlijke neiging, die hem voorheen gebracht had tot kwaadsprekerij, zal weten te bedwingen. Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat hij zichzelf vrijwillig op de proef moet laten stellen. Maar de perfecte omkeer, of volgens de auteur van Sefer ha-Rokeach ‘tesjoevat hab’a’ah,¹⁸ wordt niet eerder bereikt dan wanneer de beproeving zich (ongewild) aandient en indien hij deze met succes ondergaat.«¹⁹

‘Verlies je hoop op (verwachting van) retributie niet’

Voor het slot van de spreuk van Nittai de Arbeliet bestaan verschillende verklaringen.

Wanneer je ziet, dat het de goddelozen goed gaat en je slechte buurman door geen enkele kwaal getroffen wordt, vrees dan niet dat hij niet vroeg of laat toch gestraft zal worden. En ga dan niet geloven dat omgang met hem geen gevaar inhoudt omdat slecht gedrag onbestraft blijft.

Wanhoop als mens die streeft naar rechtvaardigheid ook niet, wanneer het jezelf minder goed gaat dan de goddelozen. Want zowel jouw beloning als hun straf zal niet uitblijven, is het niet in dit leven dan zullen die beloning en straf in het hiernamaals volgen.

Zelfs wanneer je zo sterk bent dat je niets van de handelwijze van slechte mensen overneemt, distantieer je dan toch van de goddeloze en de slechte buur, want hoe dan ook zal de omgang

¹⁶ Letterlijk: ‘omkeer van de afgrenzing’ (van het kwaad).

¹⁷ Rabbi Eli’èzèr ben Jehoeda van Worms (dertiende eeuw), auteur van Séfèr ha-Rokeach.

¹⁸ Letterlijk: de omkeer van het naderbij brengen.

¹⁹ M. Ahrend, *Vie Juive*, Jerusalem 1976, p. 59.

met hen in je nadeel blijken. Al is het alleen maar dat je door in slechte kringen te verkeren je goede naam verspeelt. Zo merkt Ovadja Bertinoro in zijn commentaar bij Misjana Avot 1,7 op dat iemand die met goddelozen omgaat is als iemand die het huis van een leerlooier betreedt. Ook al neemt hij geen enkel voorwerp uit het huis mee, bij zijn vertrek zal de stank aan hem kleven en hem onontkoombaar blijven vergezellen.

Tien beproevingen – de ernst van laster

Begin tekst Avot de-Rabbi Nathan 20 a

Met tien beproevingen hebben onze vaders de Heilige, Hij zij gezegend, beproefd, maar zij werden slechts gestraft voor kwaadsprekerij [die een van deze was]. En dit zij ze: Een keer [twee keer]²⁰ bij de (Riet)zee [1], een keer toen het manna voor het eerst begon te vallen[2], een keer toen het manna ophield te vallen[3], een keer bij (het verschijnen) van de eerste kwartels[4], een keer bij de laatste kwartels[5] een keer bij Mara[6], een keer bij Refidim[7], een keer bij (de berg) Chorev[8], en een keer bij de verspieters.[9] De beproeving van de verspieters was het ergste van alle, er is immers gezegd: *‘(Al de mannen die Mijn heerlijkheid en Mijn tekenen hebben gezien, die Ik in Egypte heb gedaan en in de wildernis) en die Mij die tien keren op de proef stelden en niet naar Mijn stem luisterden, (zullen zeker het land niet zien dat Ik aan hun vaders heb gezworen!’)* (Num. 14:22-23). En evenzo (is gezegd): *‘Ze zullen sterven, de mannen die boosaardige praat over het land hebben geuit, door een plaag voor het aangezicht van de Eeuwige’* (Num. 14:37). Is dit niet een redenering van licht naar zwaar? Zoals de Eeuwige bij het land – dat geen mond heeft om te spreken en geen gezicht zodat daar schaamte op te lezen is – de Eeuwige al bestraffing eist van de verspieters, hoeveel te meer dan zal de Heilige, Hij zij gezegend, de bestraffing eisen van iemand die kwaad spreekt over zijn naaste en hem beschaamd maakt?²¹

[1] Vgl. Ps. 106:7: *‘Zij gedachten niet Uw vele blijken van trouw en zij kwamen in opstand bij de zee, de Rietzee.’* Volgens een paralleltekst in de Babylonische Talmoed Arachin 15a luidt de tekst: ‘twee keer bij de Rietzee’ (in plaats van ‘een keer bij de Rietzee’). Zowel bij het betreden van de Rietzee als bij het verlaten ervan. Op het moment dat de Israëlieten zich in de Rietzee moesten wagen, klaagden zij met bittere ironie tot Mosjè: *‘Waren er soms geen graven in Egypte, dat je ons hebt meegenomen om in de wildernis te sterven?’* (Ex. 14:11). Bij het verlaten van de Rietzee waren ze nog altijd even rebels en klein van vertrouwen in de macht van Gods reddende hand. Pas nadat de Eeuwige hun de dode lijken van de verdronken Egyptenaren op de andere oever toonde, begonnen ze de Eeuwige als hun Bevrijder te vrezen. Zo staat aan het slot van het verslag over de doortocht door de Rietzee geschreven: *‘Toen de Israëlieten de Egyptenaren dood zagen liggen langs de rand van de zee, toen (pas) zag Israël de grote hand (de ontzagwekkende macht) waarmee de Eeuwige tegen de Egyptenaren was opgetreden, ervoer het volk ontzag voor de Eeuwige, en vertrouwden het op de Eeuwige en op Mosjè, Zijn dienaar’* (Ex. 14:30-31). Vgl. in dit verband de aan Rabba ben Mari toegeschreven uitleg die is genoemd in de Babylonische Talmoed, Arachin 15a.

[2] Vg. Ex. 16:19-20. De Israëlieten bewaarden het ingezamelde manna voor de volgende

²⁰ Deze lezing heeft de voorkeur, zie uitleg beneden.

²¹ Deze passage over de tien beproevingen ontbreekt in de editie Gaon van Wilna 1933.

dag. Voor straf liet God dit gehamsterde manna bederven, zodat de wormen eruit kropen.

[3] Zie Ex. 16:26-27. Zes werkdagen aaneen bleef het manna elke dag opnieuw neerdalen, maar niet op de Sjabbatdag die op deze werkdagen volgde. Hoewel op de zesde dag een hoeveelheid viel, die voor twee dagen toereikend was, vreesden vele kleingelovige Israëlieten op de Sjabbat te zullen hongeren. Tegen Gods bevel in gingen zij daarom (tevergeefs) ook gedurende de heilige rustdag op pad om het manna in te zamelen.

[4] Vgl. Ex. 16:7 v. en Num. 11:31-33. Met onverzadigbare begeerte verzamelden de Israëlieten het vlees van de dode kwartels. Niemand vergaarde uit pure vraatzucht minder dan 10 *chomer* (10 korenmaten van elk 10 efa)!²² Dat was een volkomen overbodige en hemeltergende hoeveelheid.

[5] Twee keren daalden kwartels neer. De eerste keer, zoals beschreven in Ex. 16:3: *‘En de gehele gemeenschap van Israël beklagde zich tegenover Mosjè en Aharon in de wildernis. De kinderen Israëls spraken tot hen: “Waren we maar door de hand van de Eeuwige gestorven in Egypte etc.”* De tweede keer is beschreven in het boek Numeri:: *‘Het samenraapsel (van vreemdelingen) onder hen was onverzadigbaar en ook de kinderen Israëls begonnen weer te klagen’* (Num. 11:4). Zo volgens de uitleg in de Babylonische Talmoed Arachin 15a.

[6] Vergelijk Ex. 15:23. De Israëlieten morden tegenover Mosjè (en God) over de bittere smaak van het water te Mara en vertoorden daarmee opnieuw de Eeuwige.

[7] In Refidim jeremieerde het volk nogmaals, dit keer omdat er geen water aanwezig was. Zie Ex. 17:1 vv.

[8] De episode rond de berg Chorev verwijst ongetwijfeld naar de verering van het gouden kalf aan de voet van de berg Sinai, zoals uitgelegd in Babylonische Talmoed, Arachin 15 a (zie Ex. 32:1 v.).

[9] Zie het verhaal over de verspieters in Num. 13-14. De Babylonische Talmoed (Arachin 15a) beschrijft deze laatste episode van God beproeven als ‘een keer in de wildernis van Paran.’

De handschriften van Avot de-Rabbi Nathan (zo ook ed. S. Schechter) lezen (per abuis) ‘een keer bij de Rietzee’ in plaats van ‘twee keer bij de Rietzee’ (zoals in de weergave van de Babylonische Talmoed Arachin 15a). Als gevolg daarvan beschrijven die handschriften in feite maar negen beproevingen in plaats van de voorzegde tien.

Een aantal gedrukte edities voegt ter aanvulling en correctie van deze tekortkoming daarom nog een aparte beproeving toe. Zo wordt de som van tien van de nader beschreven beproevingen toch weer vol gemaakt. Na ‘een keer bij Chorev’ volgt extra nog ‘een keer bij het gouden kalf’. In dat geval kan met ‘een keer bij Chorev’ niet betrekken op de episode van het gouden kalf (die episode wordt immers apart als volgend voorbeeld van rebellie opgesomd). Misschien mogen we bij ‘een keer bij Chorev’ in dat geval denken aan het feit dat het volk niet zelf naar Gods stem wilde luisteren (vgl. Ex. 20:19)’ en – uit angst – het directe horen daarvan aan Mosjè overliet. Echt overtuigend is deze oplossing niet, aangezien uit de Tora-tekst niets van Gods ontstemming over de angstige houding van het volk blijkt. Een aantal commentatoren vervangen daarom ‘een keer bij Chorev’ door ‘een keer bij Tavera (zie Num. 11:1-3): *‘Het volk begon in de oren van de Eeuwige zijn nood te klagen etc.’*’²³

[9] De Babylonische Talmoed 15a beschrijft deze laatste episode van God beproeven als ‘een keer in de wildernis van Paran.’ Zie Num. 13-14.

²² Vgl. bijv. Lev. 27:16. Een chomer is een ezelslast, het gaat bij 10 chomer dus om een werkelijk exorbitante hoeveelheid.

²³ Zie ook aantekeningen in Avot de-Rabbi Nathan, ed. S. Schechter 20a. a.l.

Uitleg:

Haast niets is erger dan kwaadsprekerij

De midrasj zet haar uiteenzetting over de uitspraak van Nittai de Arbeliet voort. De slechte buur, van wie men zich verre moet houden, is in de eerste plaats een persoon die anderen zwart maakt en kwaad spreekt. Zo geeft de midrasj de fijne nuance weer tussen ‘een slechte buur’ (*sjochéⁿ ra*) – van wie met zich volgens Nittai verre dient te houden – en de ‘godeloze’ (*rasja*) met wie men (in ieder geval) geen vriendschap mag sluiten.

Het gemeenschappelijke thema met de direct voorafgaande passage is *tzara’at*, lepra of een verwante huidziekte. Dit thema schept de mogelijkheid om verder uit te wijden over ‘*lasjon ha-ra*’ – kwaadsprekerij en laster. De rabbijnen legden immers een rechtstreekse relatie tussen het uitbreken van een huidziekte en laster. Laster is een soort vergrijp dat aanvankelijk onopgemerkt kan blijven voor het slachtoffer, maar niet voor het oor van de Almachtige. Als straf van de hemel toont deze geniepige ondeugd zich in de vorm van een huidziekte juist aan het oog van de wereld. Zoals gezegd is in Ps. 101:5: ‘*Wie heimelijk zijn naaste belastert, hem zal Ik vernietigen*’.²⁴

Met een woordspeling lezen de rabbijnen het woord ‘*metzora*’- aan lepra lijdend persoon – als een acroniem voor: ‘*motzi sjem ra*’ – veroorzaker van een slechte naam. Als bewijs voor de goddelijke oorsprong van huidziektes als straf voor laster geldt het verhaal over Mirjam, die na het verspreiden van kwade geruchten over Mosjè door God met lepra geslagen werd (Num. 12:1-15).²⁵

Volgens het boek Numeri heeft Israël de Eeuwige dus tien keren op de proef gesteld (Num. 14:22-23). De midrasj (in Babylonische Talmoed Arachin 15a) somt die tien keren op en noemt daarbij de bewijsplaatsen (die hier in de verkorte vorm van Avot de-Rabbi Nathan ontbreken). Al die tien keren gaat het volk zich te buiten aan geklaag en toont het gebrek aan vertrouwen. Nagenoeg het gehele manvolk bleek uit lafaards te bestaan en koesterde weinig vertrouwen in zijn eigen toekomst. Uit de context van Numeri 14:22-23 blijkt dat het kleingelovige gejeremieer van de verspieders de druppel was die Gods emmer van ergernis deed overlopen. Overal zagen zij leeuwen en beren op de weg. Pas na dit laatste incident, werd **de hele** gemeenschap (op enkele uitzonderingen na) radicaal gestraft voor haar gebrek aan vertrouwen. Volgens de Wijzen was dit met name omdat het volk zich ‘en masse’ conformeerde aan het negatieve rapport van de verspieders en zich in feite schuldig maakte aan de belasting van het land. Indien kwaadsprekerij tegenover een stukje aarde al zoveel ergernis en woede bij God oproept, hoeveel te meer zal dit dan het geval zijn indien kwaadsprekerij en negativiteit de levende medemens – Gods evenbeeld – betreft. God beoordeelt overtredingen die tegen Hem Zelf zijn begaan milder dan het kwaad dat mensen elkaar onderling aandoen. Daaruit blijkt de *chasideot* van het Opperwezen.

Het is dus opmerkelijk dat de midrasj de afgodendienst in de episode van het gouden kalf in feite als minder erg beoordeelt dan de ‘kwaadsprekerij’ en de negatieve houding van de verspieders. Alleen de schuldigen werden na het incident van het gouden kalf in opdracht van God gedood. De straf voor het meegaan in de negativiteit van de verspieders voltrok God persoonlijk aan de gehele generatie van hen die uit Egypte waren gevlucht! Een heel geslacht kwam om in de wildernis!

²⁴ In Babylonische Talmoed, Arachin 16a, uitgelegd als: Ik zal hem vernietigen met een dodelijke huidziekte.

²⁵ Vgl. Babylonische Talmoed, Sjabbat 97a. Ook ondeugden als bloedvergieten, valse eed, incest, arrogantie en naijver zouden door de hemel met huidziekte worden bestraft, vgl. Babylonische Talmoed, Arachin 16a; Midrasj Wa-jikra Rabba XVII,3 e.a.

Een verloren generatie – korte uitwijding

De bangmakerij van de verspieters was om nog een andere reden zwaarwegend. De laatste beproeving bleek zwaarder dan de andere negen beproevingen waarmee Israël God eerder tergde. De negativiteit en het gejammer van de Israëlieten betrof tot dan toe slechts specifieke en beperkte omstandigheden. Met het demoraliserende verhaal van de verspieters stond niets minder dan de toekomst van de hele gemeenschap op het spel.

De passage over de kwaadsprekerij van Mirjam, die de autoriteit van haar broeder Mosjè impliciet in twijfel trok (Num. 12), gaat direct vooraf aan de passage over de verspieters (Num. 13). De koppeling van deze twee passages is niet zonder betekenis. Met Mirjam als afschrikwekkend voorbeeld had de Eeuwige Israël kenbaar gemaakt hoezeer hij laster en kwaadsprekerij verfoeide. De twaalf spionnen, uit ieder van de twaalf stammen een leider, bleken uit deze demonstratieve les van de Eeuwige niet veel te hebben geleerd.²⁶ De rapportage van de verspieters was bedrieglijk negatief. Hun ontmoedigende, doortrapte en opruiende rapportage dreigde het gezag van Mosjè nog meer te ondermijnen dan de kwaadsprekerij van Mirjam en Aharon (Num. 12).

Wie niet wil leren, moet op de blaren zitten

»Een andere uitleg van wat geschreven is *‘Zend mannen voor je, opdat zij het land verkennen (bespieden)’* (Num. 13:2). Eerst lezen we: *‘Mirjam en Aharon maakten aanmerkingen op Mosjè’* (Num. 12:1) en daarna *‘Zend mannen voor je’*. Dit is wat de Schrift zegt: *‘Zij weten het niet, zij begrijpen het niet, want hun ogen zijn dichtgesmeerd zodat zij niet zien’* (Jes. 44:18). Wat voor oogmerk heeft de Schrift om na het gebeuren van Mirjam te zeggen: *‘stuur mannen voor je’*? Maar het is zo, dat de Heilige, Hij zij gezegend, voorzag dat de verspieters kwaad over het land zouden spreken. Zodoende sprak de Heilige, Hij zij gezegend: *‘Ze zullen niet kunnen zeggen: “Wij wisten niet van de straf voor kwaadsprekerij.”’*

Daarom liet de Heilige Hij zij gezegend, de ene passage direct voorafgaan aan de andere. Want Mirjam maakte (kwaadaardige) opmerkingen over haar broer en zij werd gestraft door huidvraat, zodat ieder zou weten wat de straf is voor kwaadsprekerij; en zodat – wanneer mensen geneigd zouden zijn om zijn kwaad te preken – zij zouden bedenken wat Mirjam overkomen is. Maar ondanks dat wilden de verspieters hieruit geen lering trekken. Daarom staat geschreven: *Zij weten het niet, zij begrijpen het niet, want hun ogen zijn dichtgesmeerd zodat zij niet zien’* (Jes. 44:18).«²⁷

Met name Nachmanides wees in zijn bijbelcommentaar op een opvallende en enigszins onlogische wending in het verhaal van de verspieters. Na juist enkele lovende woorden over het land, volgt in Num. 13:28 onverwacht een *‘maar’* als inleiding op een onoverkomelijk voorbehoud: *‘Werkelijk het land vloeit van melk en honing en deze vruchten groeien er. Maar daar staat tegenover dat het land sterk is etc.’* Na hun *‘maar’* noemden de verspieters de versterkte steden en hun vreeswekkende bewoners, zoals de oprijzende gestalten van de gigantische Enakieten. Hun woorden waren vol welbewuste overdrijving. Amalek in het zuiden, de Kanaänieten in het westen en oosten, de Amoriet in het bergland. Dat alles om

²⁶ Zie Rasji, commentaar op Num. 13:1, in verwijzing naar Midrasj Tanchoema.

²⁷ Midrasj Bemidbar Rabba XVI,6.

vooral te benadrukken dat Israël het land met geen mogelijkheid zou kunnen betreden. Vooral door het noemen van Amalek bleek hun moedwillige bangmakerij, aangezien het volk Amalek in werkelijkheid geen deel uitmaakte van het land Israël.²⁸

De demoraliserende rapportage van de verspieters zette – als gezegd – niets minder dan de toekomst van het **gehele**²⁹ volk en Gods plannen op het spel. Toen het volk, gedemoraliseerd door de bangmakerij van de verspieters de vervulling van zijn toekomstdroom en de verwezenlijking van zijn vrijheid – en daarmee het hoofddoel van Gods handelen en de eigen menselijke opdracht in de geschiedenis – dreigde op te geven, leek werkelijk alles verloren. Ten gevolge van de hemel tergende bangmakerij – die als een dodelijke ziekte toesloeg – moest de gehele generatie van de uittocht omkomen in de wildernis. Pas daarna kon het avontuur van de herwonnen vrijheid in het nieuwe land beginnen. Het taboe-denken van de verspieters betekende het laten varen van alle hoop. Het zou het einde betekend hebben van uitzicht op een leven in vrijheid, voorwaarde tot de verwezenlijking van de morele samenleving die in het heidense Egypte had ontbroken. De generatie die – slechts door de geïncarneerde angst van voormalige slaven bevangen – deze godsdroom op wilde geven, mocht en kon eenvoudigweg het beloofde land niet binnengaan.

De lasterpraat van Mirjam en Aharon

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 20a

Rabbi Sjim'on zegt: 'Over hen die laster spreken komen plagen (d.w.z. de plaag van huidvraat). Want zo vinden wij ten aanzien van Aharon en Mirjam dat toen zij lasterlijke dingen vertelden (deze) straf hen trof. Er is immers gezegd: *'Mirjam en Aharon maakten (kritische en laatdunkende) aanmerkingen op Mosjè, [vanwege de Koesjitische vrouw die hij genomen had, want hij had een koesjitische (tot) vrouw genomen.*³⁰ *En zij spraken: 'Heeft De Eeuwige soms uitsluitend tot Mosjè gesproken, heeft Hij niet ook met ons gesproken?'* De Eeuwige hoorde dit.] (Num. 12:1-2). Waarom doet de Schrift Mirjam voorafgaan aan Aharon? Dit leert dat Tzipora ging en het (eerst)³¹ vertelde aan Mirjam, Mirjam ging en vertelde het aan Aharon. Beiden stonden op en spraken (kwelijke) woorden over deze rechtvaardige (Mosjè).³² Omdat zij beiden opstonden en over deze rechtvaardige (kwelijke dingen) spraken, trof hen de straf (van huidvraat). Er er is immers gezegd: *'En de Eeuwige ontstak in woede tegen hen en ging weg'* (Num. 12:9).

Uitleg:

De hypocriete houding van Mirjam en Aharon

²⁸ Vgl. R.N. Scherman, *The Torah* (Arts Scroll) op Num. 13:28.

²⁹ Het gehele volk had verzocht om verspieters te sturen. Later rapporteerden de verspieters hun opzettelijk negatieve bevindingen aan het volk; daardoor raakte ook het volk (op Josjoea en Kalev na) ontmoedigd. Zie het commentaar van Rasji op Num. 13 en vgl. Babylonische Talmoed, Sota 34a.

³⁰ 'Lakach' – nemen – geldt in de rabbijnse uitleg als een terminus technicus voor het sluiten van een huwelijk.

³¹ Zij vertelde (in alle vertrouwelijkheid) over de seksuele onthouding van haar echtgenoot Mosjè (zie beneden bij uitleg).

³² Beiden maakten zeer kritische opmerkingen over Mosjè, achter zijn rug om! (n.b. *be-* Mosjè en niet *le-*Mosjè).

Voor het juiste begrip van deze midrasj over het afkeurenswaardige gedrag van Mosjè en Aharon is het nodig de exegetische achtergrond nader toe te lichten. Uitgangspunt vormt het begin van het verhaal, dat het conflict beschrijft tussen Mosjè en Mirjam, samen met haar broer Aharon: *‘Mirjam en Aharon maakten aanmerkingen op Mosjè vanwege de Koesjitische vrouw³³ die hij genomen had, want hij had een Koesjitische (tot) vrouw genomen. En zij spraken: ‘Heeft de Eeuwige soms uitsluitend met Mosjè gesproken, heeft Hij niet ook met ons gesproken?’* (Num. 12:1-2).

De denigrerende kritiek op hun broeder Mosjè vervolgden Mirjam en Aharon onmiddellijk met het benadrukken van hun eigen status als profeten, tot wie de Eeuwige eveneens gesproken had. Duidelijk meenden ze in belangrijkheid en autoriteit niet voor hun broer Mosjè onder te doen. Uit hun verwijzing naar het eigen profeetschap mogen we concluderen dat het veronderstelde tekortschieten van Mosjè tegenover zijn echtgenote iets te maken had met de taak van Mosjè als profeet. Uit Ex. 19:15 blijkt dat wie zich voorbereidt op het ontvangen van Gods woord – in een directe ontmoeting met de Eeuwige – zich moet onthouden van seksuele gemeenschap. Mirjam en Aharon verweten Mosjè dus, dat hij Tzippora, zijn echtgenote, langdurig seksueel verwaarloosde (aangezien hij zich bij voortduring op Gods openbaringen voorbereidde). Mosjè zou zich naar hun beider mening ter verdediging van zijn tekortschieten tegenover Tzippora niet op zijn profetische taak kunnen beroepen, aangezien zij zelf ook tot profetie geroepen waren. Zij hadden zich daarentegen niet langdurig van seksuele gemeenschap met hun partners onthouden. De onthouding van Mosjè was dus volgens Mirjam en Aharon overbodig. Indien Mosjè zich van te voren al had voorbereid op een leven als profeet en de langdurige onthouding die daar kennelijk naar zijn mening bij hoorde, waarom had hij dan een vrouw gehuwd en haar vervolgens aan de kwelling van een seksloos leven met hem onderworpen?

Om de zwaarte van de kritiek extra gewicht te geven sprak Mirjam van Tzippora als een Koesjitische, als een mooie en donker getinte vrouw, warmbloedig en vol hartstocht. In metaforische zin als vrouw wier daden even lovenswaardig waren als de schoonheid van een Koesjitische. Hoe kon Mosjè een rechtschapen, mooie en warmbloedige vrouw zo rigide behandelen?³⁴

Met name het woordgebruik in Num. 12:1 maakt deze uitleg extra aannemelijk. Mirjam en Aharon spraken *‘al odot’* – **vanwege** – de Koesjitische vrouw. Dit Hebreeuwse begrip wordt in de Tora doorgaans in de gunstige betekenis van ‘omwille van’ gebruikt.³⁵ Mirjam en Aharon wilden dan ook de indruk wekken dat zij opkwamen voor de rechten van Tzippora. Een aantal bronnen onderschrijft overigens deze ‘goede bedoelingen’ van Mirjam en Mosjè.³⁶

Er bestaat (overeenkomstig andere bronnen) evenwel ook een minder gunstige visie op het gedrag van beiden. Zij probeerden zichzelf als profeten een gelijke status toe te eigenen als die van Mosjè. In feite betekende hun kritische verdediging van Tzippora een vermomde aanval op de unieke profetische kwaliteiten van hun broer Mosjè. Juist deze hypocrisie

³³ In de meeste rabbijnse bronnen wordt de Koesjitische vrouw uit Num. 12:1 geïdentificeerd met Tzippora. Zij werd Koesjitische (vrouw uit Koesj – Ethiopië) genoemd vanwege haar opvallend donkere huidtint, maar zij was niet echt een Ethiopische. In sommige bronnen (zoals in de Jeruzalemse Targum) is de Koesjitische juist expressis verbis van Tzippora onderscheiden. Deze vrouw Ethiopische vrouw (hem bij zijn vertrek uit Egypte door de Ethiopiërs geschonken) zou Mosjè smadelijk hebben heengezonden.

³⁴ In veel bronnen wordt de Koesjitische vrouw uit Num. 12:1 geïnterpreteerd als een verwijzing naar Tzippora; zie L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, III, p. 255-256 en verwijzingen in VI, noot 488.

³⁵ Zie in dit verband S.R. Hirsch, *The Pentateuch*, (commentaar op de Tora) op Num. 12:1.

³⁶ Zie verder beneden.

maakte hun opmerkingen zo kwaadaardig. Kwaadsprekerij en laster kunnen doorgaans worden ontmaskerd als poging zichzelf te verhogen ten koste van anderen.

De midrasj verklaart elders nog duidelijker dan in Avot de-Rabbi Nathan waarom de Eeuwige uiteindelijk Mirjam voor de kwaadsprekerij straft en niet Aharon. De Hebreeuwse formulering in Num. 12:1 bevat een vreemde inconsequentie. In feite luidt de tekst: *‘Mirjam en Aharon sprak (vrouwelijk enkelvoud!) woorden over Mosjè (maakte aanmerkingen op Mosjè).* Mirjam nam het initiatief tot de kritiek op Mosjè. Volgens de Tora-tekst werd alleen Mirjam als straf door huidvraat getroffen (Num. 12:10-12). De midrasj nuanceert de exclusiviteit van de bestraffing van Mirjam overigens enigszins in de veronderstelling dat ook Aharon niet geheel onbestraft bleef (zie beneden).

Extra contouren krijgt het verhaal over het falen van Mirjam naar aanleiding van wat de midrasj vertelt over de profetische gaven van Eldad en Medad (en van de zeventig oudsten):

»‘Mirjam en Aharon maakte(n) aanmerkingen op Mosjè’ (Num. 12:1). Hoe wist Mirjam dat Mosjè zich onthield van seksuele gemeenschap? Het is echter zo, dat zij zag dat Tzippora zich niet langer opmaakte met cosmetica die vrouwen gebruiken. Zij sprak tot haar: ‘Wat is er met je, dat je jezelf niet langer opmaakt met cosmetica van vrouwen?’ Zij antwoordde haar: ‘Jouw broeder schenkt daar geen aandacht meer aan.’ Toen wist Mirjam wat er speelde en vertelde het aan haar broer, en beiden spraken hem (Mosjè) daarover aan.

Rabbi Nathan zegt: Mirjam bevond zich in de nabijheid van Tzippora op het moment, waarvan gezegd is: *‘Een jonge man rende [naar Mosjè toe en vertelde aan Mosjè: "Eldad en Medad zijn aan het profeteren in het kamp".*³⁷ (Num. 12:27).’ Daarop sprak Tzippora: ‘Wee beide echtgenotes van deze mannen.’ Daardoor wist Mirjam wat speelde en vertelde het aan haar broer, en beiden spraken (kwalijk) over Mosjè.«³⁸

Het eerste initiatief tot de kwade praatjes ging van Mirjam uit. Zij interpreteerde het gedrag en de opmerkingen van Tzippora naar eigen inzicht en trok daaruit negatieve, voorbarige conclusies. Hieruit blijkt dat Mirjam geen besef had van de unieke positie en gaven die haar broer Mosjè als profeet der profeten bezat. Mosjè moest zich immers niet zoals andere profeten alleen incidenteel beschikbaar houden voor het ontvangen van Gods woord, maar elk moment. Alleen hij kreeg de opdracht ononderbroken in de nabijheid van de tent der samenkomst te blijven om Gods woord te ontvangen. Zo kon hij ieder moment van aangezicht tot aangezicht (en niet in dromen of visioenen zoals de andere profeten) met het Opperwezen spreken. Mosjè moest zodoende in voortdurende staat van rituele reinheid verkeren en mocht zich niet door coïtus ritueel verontreinigen.

De volgende fout van Mirjam was, dat zij deze gevoelige informatie en wat hoogstens vermoedens waren door vertelde aan haar broer Aharon. Nog kwalijker was dat beiden hun zelfingenomen kritiek op de handelwijze van Mosjè misbruikten, om daarmee de volstrekt unieke kwaliteiten van Mosjè als profeet in twijfel te trekken.

Volgens onze midrasj had Tzippora zich dus tegenover Mirjam op bedekte wijze³⁹ uitgelaten over het ontbreken van seks in haar huwelijk met Mosjè. Mirjam vertelde wat haar in

³⁷ Zij beklagde de vrouwen omdat zij als vrouwen van profeten geen seks meer genoten met hun mannen.

³⁸ Midrasj Sifré Be-midvar, pis. 99, ed. H.S. Horovitz p. 99. Vgl. Midrasj Sifré Zoeta, Num. 12:1, ed. H.S. Horovitz p. 274, Tzippora vertelde aan Mirjam onomwonden dat Mosjè geen aandacht meer aan haar besteedde.

³⁹ Zie echter aantekening in vorige noot. Tzippora zou tegenover Mirjam op onmiskenbare wijze over de onthouding van Mosjè hebben gesproken.

vertrouwen en op bedekte wijze ter ore was gekomen als een zekerheid aan Aharon. Beiden neigden om ten eigen bate met die gevoelige wetenschap de superioriteit van hun broeder Mosjè te betwisten. Daarom beschuldigt de traditie hen van *lasjon ha-ra*, kwaadsprekerij. De vraag rijst waarom volgens de Tora-tekst alleen Mirjam met een dodelijke huidvraat gestraft werd. De midrasj geeft al gedeeltelijk het antwoord. Het eerste initiatief van de gezag-ondermijnende actie tegen Mosjè ging uit van Mirjam. Hoe zit het precies met Aharon? Was hij dan niet schuldig?

Slot tekst Avot de- Rabbi Nathan 20a en 20b

Wat wil de schrift zeggen met: ‘en (hij) ging weg’ (Num. 12:9)? Dit leert dat hij (de huidvraat) wegging van Aharon en zich hechtte aan Mirjam. Omdat Aharon niet bedreven was in woorden, maar Mirjam was bedreven in woorden. Onmiddellijk werd zij zwaarder gestraft.

Mirjam sprak: ‘(Ook) over mij kwam het woord (van profetie), maar ik heb mij niet afgezonderd van mijn man.’⁴⁰

Aharon sprak: ‘(Ook) over mij kwam het woord (van profetie), en (ook ik) heb mij niet afgezonderd van mijn vrouw. Ook over onze vaders kwam het woord (van profetie) en (ook) zij hebben zich niet afgezonderd van hun vrouwen. Maar hij (Mosjè) heeft zich als gevolg van zijn arrogante geest (wèl) afgezonderd van zijn vrouw.’

Zij veroordeelden hem niet voor zijn aangezicht (zij spraken hem niet in zijn directe aanwezigheid toe), maar buiten zijn aangezicht. En zij veroordeelden hem niet met stelligheid maar met onzekerheid. Onzekerheid of hij arrogant van geest was, onzekerheid of hij niet arrogant van geest was.⁴¹ Welnu, dit rechtvaardigt een redenering van licht naar zwaar. Wanneer Mirjam – die alleen over haar broer sprak en alleen maar buiten het zicht van Mosjè⁴² – al (zo zwaar) gestraft werd, hoeveel groter moet dan de bestraffing zijn van een gewoon persoon die (zulke kwalijke) woorden spreekt voor het aangezicht van zijn naaste en hem (daarmee) beschaamd maakt!

Uitleg:

Waarom juist Mirjam zo zwaar gestraft werd

Met name Mirjam maakte zich schuldig. Dit neemt niet weg dat volgens onze midrasj ook Aharon aanvankelijk met huidvraat gestraft werd, zoals we ook kunnen lezen in een overlevering uit de Baylonische Talmoed.⁴³ Daarom luidt de tekst hier in Avot de-Rabbi Nathan: **‘trof hen de straf van huidvraat.’** Zowel Aharon als Mirjam. De term ‘bedreven in woorden’ (*askan be-davariem*) is wat lastig te duiden. De term betekent meer dan dat Mirjam de aanstichtster was van de kwaadsprekerij. Sommigen veronderstellen dat Mirjam meer in details trad dan Aharon⁴⁴ Mirjam was mogelijk loslippiger en meer tot roddel geneigd dan

⁴⁰ D.w.z. Niet heb ik mij van seksuele omgang met mijn man onthouden, hoewel ik profetes ben.

⁴¹ D.w.z. alleen maar de mogelijkheid suggererend dat Mosjè uit pure arrogantie zijn vrouw zo vernederend behandeld had.

⁴² Zie L. Finkelstein, *Mavo le Massechet Avot-de Rabbi Nathan*, p. 189 voor alternatieve lezingen; zie uitleg beneden.

⁴³ Zie Babylonische Talmoed, Sjabbat 97a in een uitleg op naam van Rabbi Akiva. ‘En de Eeuwige ontstak in woede tegen hen en hij ging weg’ (Num. 12:9) wordt aldaar zo uitgelegd: en hij (de huidziekte die (aanvankelijk) Aharon aangetast had ging weg en trof nu Mirjam. Anderen verklaren ‘tegen hen’ in die zin dat Gods verwijt zowel Aharon als Mirjam trof. De huidvraat trof echter alleen Mirjam. Zie de gehele context aldaar.

⁴⁴ Zie A. Cohen, *The Minor Tractates of the Talmud* (Soncino ed.), p. 59.

Aharon, voor wie loslippigheid geen gewoonte was en die door de intrige van Mirjam weliswaar werd meegezogen maar al snel tot bezinning kwam en om vergeving smeekte. Misschien is mede bedoeld, dat de verantwoordelijkheid van Mirjam als profetes zwaarder woog dan die van Aharon. Hij werd doorgaans volledig in beslag genomen door zijn taken als hogepriester. Aharon was daardoor minder bedreven op het terrein van dit soort gesprekken. De straf van Mirjam viel zo zwaar uit, omdat bij haar de kwaadsprekerij meer dan een incident betrof.

Hoeveel te meer

Hoewel Mirjam en Aharon Mosjè niet eens in het openbaar beschaamd hadden doen staan, was hun daad buitengewoon ernstig. Vooralsnog bleef het gesprek tussen Mirjam en Aharon binnenskamers.⁴⁵ In andere bronnen is overigens benadrukt dat Mirjam en Aharon hun broer Mosjè juist wel confronteerden met hun kritiek!⁴⁶

Nog niet hadden beiden de gemeenschap betrokken bij hun ontkenning van het superieure gezag van Mosjè, maar het voorbarige en kwaadaardige oordeel over hem – dat niet vrij was van eigenbelang – had voor de gemeenschap ontwrichtende gevolgen kunnen hebben. Daarom nam de Eeuwige Mirjam en Aharon apart om hen stevig terecht te wijzen en trad Hij als persoonlijke verdediger van Mosjè op door iedereen op de unieke profetische gaven van Mosjè te wijzen.

In andere handschriften van Avot de-Rabbi Nathan en in alternatieve bronnen vinden we evenwel juist de ‘goede bedoeling’ van Mirjam benadrukt. Zij zou juist uit bezorgdheid om Tzipora en om wille van het huwelijk van Mosjè gesproken hebben.

Zo luidt de versie in Handschrift New York⁴⁷: **»Wanneer Mirjam – die slechts over haar broer sprak, en in liefde, en alleen maar buiten het zicht van Mosjè sprak – al zo zwaar gestraft werd etc.«**

In Sifré Bemidbar: **»Wanneer Mirjam die er niet op gericht was om laatdunkend over haar broer te spreken maar ten faveure van hem, en niet om ‘gaat heen en vermenigvuldig u’ te verminderen maar om dat te vermeerderen,⁴⁸ en bij zichzelf – al zo zwaar gestraft werd etc.«**

Deze alternatieve lezingen zijn des te boeiender. De beschuldiging van kwaadsprekerij aan het adres van Mirjam (en Aharon) blijft staan, onafhankelijk van het feit of zij al of niet goede bedoelingen had met wat zij uitsprak. Deze versie bevat een actuele les voor woordvoerders en leiders van iedere gemeenschap. Zij zijn en blijven ten volle verantwoordelijk voor de gevolgen van wat ze al of niet zeggen over anderen. Een verklaring van goede bedoelingen achteraf kan die verantwoordelijkheid nooit volledig wegnemen, indien door hun uitspraken mensen eenmaal beschadigd zijn!

⁴⁵ Zo volgens Sifré Bemidbar pis. 99, ed. H.S. Horovitz, p. 99;

⁴⁶ Volgens Rabbi Nathan spraken Aharon en Mirjam hun confronterende woorden ook uit tegenover Mosjè zelf (ibid.). Zie ook Midrasj Sifré, Num. 12:2, ed. H.S. Horovitz, 274: ‘Is het mogelijk dat alleen de Alaanwezige (de laster) hoorde. Hoe weten we dat ook Mosjè het hoorde? Omdat de Schrift zegt: *”En de Eeuwige hoorde het, en de man Mosjè etc.”* (Num. 12:2-3).

⁴⁷ Genoemd door L. Finkelstein, *Mavo le-Massechtot Avot de-Rabbi Nathan*, p. 189; en zie aldaar handschrift Vaticaan met vergelijkbare formulering.

⁴⁸ D.w.z. om haar broer Mosjè te stimuleren tot het verwekken van nageslacht.

Wie zijn naaste in het openbaar wit doet wegtrekken van schaamte, geldt als een bloedvergieter in de ogen van de Wijzen. Zo iemand is als het ware een moordenaar. Het is geen toeval dat in het boek Leviticus het verbod om als een lasteraar rond te trekken in een adem genoemd wordt met de waarschuwing niet testaan bij het bloed van je naaste'. Heel treffend luidt de nieuwe vertaling van het Nederlandse Bijbelgenootschap hier: *'Breng het leven van een ander niet in gevaar door lasterpraat over hem rond te strooien. Ik ben de Eeuwige'* (Lev. 19:16).

Als eigen vlees en bloed

Begin tekst Avot de-Rabbi Nathan 21a

Op dat moment sprak Aharon tot Mosjè: 'Mosjè, mijn broeder, denk jij bij jezelf dat deze huidvraat alleen Mirjam is opgelegd? Deze treft ook het vlees van (onze) vader Amram! Laat ik je een gelijkenis vertellen. Waar lijkt deze zaak op? Op iemand die een gloeiend kooltje in zijn hand genomen heeft. Ook al wisselt hij het van de ene naar de andere plek, hoe dan ook schroeit zijn vlees.⁴⁹ Er is immers gezegd: *'Laat haar toch niet zijn als een dode, [wiens vlees voor de helft verteerd is wanneer hij de schoot van zijn moeder verlaat]'* (Num. 12:12).⁵⁰

Uitleg:

De gelijkenis en de geciteerde Tora-tekst behoeven nadere uitleg. Hoe je deze Tora-tekst ook verklaart, Aharon probeerde in ieder geval bij Mosjè empathie op te wekken voor zijn zuster. Uit het voorafgaande vers blijkt al de positieve en inlevende houding van Aharon. Hoewel hij zelf niet door de huidvraat was aangetast, nam hij mede de schuld op zich voor hetgeen was voorgevallen: *'Toen Aharon zich naar Mirjam omdraaide, zag hij dat zij door huidvraat was getroffen. Daarop sprak Aharon tot Mosjè: Ik smeeek je, heer, reken **ons** de misstap niet aan die **wij** in onze dwaasheid hebben begaan'* (Num. 12:10-11).

Volgens de letterlijke opvatting van de tekst probeerde Aharon medelijden te wekken bij zijn broer door middel van een gruwelijke metafoor. Hij hield hem het deerniswekkende lot van Mirjam – die niet eens als enige schuldig was – beeldend voor ogen. Ze zag eruit als een dood geboren kind, dat bij de geboorte al half verteerd is.

De Palestijnse Targom laat Aharon als volgt argumenteren:

»'Laat onze zuster, Mirjam niet aangetast zijn in de tent, als een dode. Want het is met haar als met het kind dat negen maanden verbleven heeft in de buik van haar moeder, in water en in warmte, ongeschonden, maar dat uiteindelijk te gronde gaat bij de geboorte. Zo werd Mirjam, onze zuster, met ons samen weggevoerd in de wildernis, en verkeerde zij met ons in verdrukking; maar waarom – nu de tijd is gekomen dat wij het land Israël zullen mogen betreden – zou zij ons afgenomen worden? Bid nu voor haar dode lichaam dat zij moge leven en dat haar rechtvaardigheid niet tevergeefs zal zijn.'⁴⁹

⁴⁹ Dat wil zeggen, ook al rolt hij het heen en weer, of neemt hij het van de ene in de andere hand, hij zal zich toch branden en zelf de pijn van de hitte voelen.

⁵⁰ Hier anders gelezen, zie het slot van de uitleg beneden.

Het lange verblijf van Mirjam is de wildernis vergelekt Aharon met het verblijf van een foetus in de baarmoeder, het betreden van het land is als een geboorte. Hoe ellendig is het vlak voor die geboorte te moeten sterven!

De midrasj in Avot de-Rabbi Nathan zoekt verder dan deze letterlijke interpretatie. Aharon zou Mosjè subtiel hebben willen wijzen op zijn biologische en existentiële verbondenheid met Mirjam. Met haar deelde hij immers dezelfde verwekker, Amram. En beiden waren bovendien uit dezelfde moederschoot ter wereld gekomen. Wanneer hij zijn zuster zou verliezen, zou hij onontkoombaar daarmee ook een deel van zichzelf kwijt raken! Volgens Abravanel hield Aharon tussen de regels door deze les aan zijn broer Mosjè voor: 'Broers zijn – omdat ze uit de baarmoeder van hun (beider) moeder ter wereld zijn gekomen – als één vlees. Het gevolg is dat wanneer één van de broers sterft daarmee – zo te zeggen – ook de helft van het vlees van de overlevende broer verloren gaat. Daarom past het jou dat jij je zuster vergeeft, want zij is jouw (eigen) vlees en uit de schoot van jouw (eigen) moeder is zij ter wereld gekomen.'⁵¹ De verklaring van Abravanel (en waarschijnlijk ook de midrasj als in Avot de-Rabbi Nathan) gaat terug op een creatieve en aangepaste lezing van Num. 12:12, alsof Aharon tot Mosjè sprak: *'Laat haar toch niet zijn als een dode, als iemand die ter wereld is gekomen uit de baarmoeder van (onze) jouw'⁵² moeder, zodat het zou zijn alsof de helft van (ons) jouw'⁵³ vlees is verteerd!'*

Zo leest ook Rasji in zijn verklaring van deze tekst:

»'De schrift had moeten formuleren *'onze moeder'* (i.p.v. *'zijn moeder'*). Maar het is bekend dat de Schrift soms dingen (anders) benoemt. En zo is het ook met *'de helft van zijn vlees'*. De Schrift had moeten formuleren *'de helft van ons vlees'*. Maar het is bekend dat de Schrift de dingen soms (anders) benoemt. [In feite sprak Aharon:] 'Nadat zij uit de baarmoeder van onze moeder ter wereld is gekomen, is het voor ons alsof de helft van ons vlees is verteerd.' Overeenkomstig wat gezegd is: *'Want hij is onze broeder, ons (eigen) vlees'* (Gen.37:27)«.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21a

Op dat moment begon Aharon Mosjè gunstig te stemmen. Hij sprak tot hem: 'Mosjè, mijn broeder, hebben wij soms iemand in de wereld kwaad gedaan?' Hij antwoordde: 'Nee'. [Hij sprak:] 'Zo wij niemand in de wereld kwaad hebben gedaan, hoe zouden wij dan jou, die onze broer bent, kwaad willen doen? Maar wat kan ik doen, het was een misverstand tussen ons; het verbond dat tussen ons is hebben wij verbroken, zoals er gezegd is: "En zij hebben het verbond van broeders niet in herinnering gebracht" (Am. 1:9). Moeten wij onze zuster verliezen, omdat we het verbond dat tussen ons gesloten is hebben verbroken?'

Daarop trok Mosjè onmiddellijk een kleine cirkel, ging erin staan en smeekte om ontferming voor haar, zeggend: 'Ik zal van hier niet wijken totdat U mijn zuster Mirjam geneest'; er is immers gezegd: 'O God, genees haar toch!' (Num. 12:13). Direct daarop sprak de Heilige, Hij zij gezegend, tot Mosjè: 'Indien een (aardse) koning haar een

⁵¹ Zie Don Jitzchak Abravanel. commentaar op de Tora a.l.

⁵² Zie volgende noot.

⁵³ Zo ook leest S.R. Hirsch, *The Pentateuch*, Gateshead 1989, p. 193-194. De woorden *'zijn moeder'* en *'wiens vlees'* kan men laten terugverwijzen naar het woordje *'heer'* uit vs. 11, waarmee Aharon zijn broer Mosjè aansprak; in het oude Hebreeuws was het niet ongebruikelijk iemand op deze manier in de derde persoon aan te spreken. Vgl. Gen. 37:21, broeders zijn als één vlees.

Zie ook Sifré Bemidbar, pis. 105, ed. H.S. Horovitz: »'en wiens vlees half verteerd is' (Num. 12:12) – eigenlijk moet men zeggen 'en ons vlees is half verteerd'; er is immers gezegd: *'Want hij is onze broeder, ons (eigen) vlees'* (Gen. 37:27).« Vgl. Sifré Bemidbar Zoeta, Num. 12:2, ed. H.S. Horovitz p. 274.

terechtwijzing had gegeven of haar vader haar een terechtwijzing had toebedeeld dan had zij haar schaamte zeven dagen moeten dragen (d.w.z. zich uit schaamte zeven dagen moeten afzonderen van de gemeenschap)? Zou het dan niet zoveel te meer passend zijn dat zij haar schaamte veertien dagen draagt, nu Ik, die toch Koning der Koningen ben, haar terechtwijs!? Maar omwille van jou zij haar vergeven. Zoals er gezegd is: *‘En de Eeuwige sprak tot Mosjè: ‘Indien haar vader haar openlijk in het gezicht had gespuugd, zou ze dan niet haar schaamte zeven dagen moeten dragen? [Laat haar dan zeven dagen buiten het kamp afgezonderd blijven etc.]’* (Num. 12:15).

Uitleg:

Aharon probeerde Mosjè op het gemoed te werken door enerzijds ruitendijk de fout van Mirjam en hemzelf toe te geven, anderzijds door kenbaar te maken dat zij niet werkelijk kwade bedoelingen hadden gekoesterd tegenover Mosjè. Er is een zekere spanning in zijn woorden aanwezig. De erkenning dat hij het broederlijke verbond van solidariteit tussen broeders onderling had geschonden, sluit verkeerde bedoelingen zeker niet helemaal uit! Vooral wanneer we de achtergrond van het citaat uit Amos in aanmerking nemen, krijgen we de indruk dat de ‘kwaadsprekerij’ meer was dan een simpel misverstand! Het citaat gaat over de inwoners van Tyrus, die ondanks hun verbond met de Israëlieten de Joodse ballingen hebben verraden en aan het wrede Edom hebben uitgeleverd. Een laaghartige en verraderlijke daad, die getuigt van onbetrouwbaarheid en gebrek aan solidariteit!

Verwijst het broederverbond naar de natuurlijke mate van solidariteit die je van broers als vanzelfsprekend mag verwachten, of is het een subtiele toespeling op de speciale verantwoordelijkheid die rustte op de schouders van Aharon? Hij was immers door zijn broeder Mosjè als hogepriester aangesteld binnen het kader van een door de hemel bekrachtigd verbond met hemzelf en met zijn nageslacht. Volgens een talmoedische traditie sprak een hemelse stem – na wat onzekerheden over en weer rond de investituur van Aharon – deze woorden tot beide broeders: *‘Hoe goed en aangenaam is het voor broeders om in saamhorigheid bijeen te zitten’* (Ps. 133:3).⁵⁴

Het uiterst korte gebed van Mosjè binnen de magische cirkel doet enigszins dwingend en daarmee magisch aan. Hoeveel te meer was het passend geweest Mirjam veertien dagen in beschamende quarantaine te houden, nu God Zelf haar terecht heeft geweest. God is zowel Koning als Vader over de gehele wereld. Zeven dagen voor de terechtwijzing door God als Vader en nog eens zeven dagen voor de terechtwijzing door God als Koning der Koningen. Toch wordt Mirjam uiteindelijk niet langer dan zeven dagen in quarantaine gehouden buiten het kamp (Num. 12:15).⁵⁵

De Jeruzalemse Targom op het boek Numeri geeft een wat meer complete lezing:

»En de Eeuwige sprak tot Mosjè: ‘Indien haar vader haar terecht had geweest, zou zij dan niet zeven dagen haar schaamte hebben moeten dragen en afgezonderd hebben moeten blijven? Maar heden, nu Ik haar terechtwijs, is het veel passender dat

⁵⁴ Zie Babylonische Talmoed, Horajot 12a; en zie ook *The Fathers According to Rabbi Nathan*, ed. J. Goldin, p. 187, noot 24.

⁵⁵ Zie Babylonische Talmoed, Bava Kama 25a; daar vinden we dezelfde a-fortiori redenering in verband met de veertien dagen van quarantaine van Mirjam. Het feit dat zij uiteindelijk toch slechts zeven dagen buiten het kamp moest verblijven, is daar verklaard uit het halachische principe van ‘*dajjo*’ – ‘het is genoeg’; zonder dwingende redenen leidt een a-fortiori redenering niet tot een verzwaring van een maatregel die op zich afdoende is.

zij haar schaamte veertien dagen draagt; **toch zal het voldoende**⁵⁶ zijn om haar zeven dagen buiten het kamp afgezonderd te houden. En omwille van jouw rechtvaardigheid zal Ik de Wolk van Mijn Heerlijkheid, de tabernakel, de ark en geheel Israël laten wachten tot aan het moment dat zij genezen is en weer toegelaten wordt.’ En Mirjam werd zeven dagen buiten het kamp afgezonderd gehouden en het volk trok niet verder tot aan het moment dat Mirjam was genezen.»⁵⁷

De genade van de Eeuwige betrof niet zozeer de verlichting van de quarantaine, die sowieso niet meer dan zeven dagen duurde, maar het feit dat de Eeuwige persoonlijk wachtte totdat zij na genezing weer zou kunnen terugkeren naar het kamp.

Mosjè een gewoon mens of heilige?

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21a

‘En de man Mosjè was zeer bescheiden (zachtmoedig)’ (Num. 12:3). Kan het zijn dat hij (wel) bescheiden was, maar niet knap (van uiterlijk, mooi van daden) en indrukwekkend? De Schrift zegt echter (daarom): ‘En hij spreidde de tent over de tabernakel’ (Ex. 40:19). Zoals de tabernakel tien ellen hoog was, was ook Mosjè tien ellen groot van gestalte.

Kan het (dan) zijn dat hij even bescheiden was als de engelendienaren? De Schrift zegt echter (daarom): ‘meer dan alle mensen’ (Num. 12:3.) – (dus) er is gezegd ‘meer dan de mensen’, maar niet ‘meer dan de engelendienaren’!⁵⁸

Kan het (dan) zijn dat hij even bescheiden was als de generaties van weleer? De Schrift zegt (daarom): ‘op aarde’ (ibid.).⁵⁹ Daar is (dus) gesproken van zijn generatie en niet over de generaties van weleer!

Uitleg:

Bescheidenheid en ontvankelijkheid voor Gods geest

Juist omdat Mirjam en Aharon (zie voorafgaande tekst) Mosjè hadden beschuldigd van arrogantie, draagt de midrasj hier bewijzen aan voor de buitengewone nederigheid van Mosjè.⁶⁰ Volgens het jaloerse tweetal zou Mosje zich van seksuele gemeenschap hebben onthouden, omdat hij zichzelf in zijn arrogantie een uitzonderlijk profeet waande. Hij meende dat alleen hij aan deze strenge gedragscode moest voldoen. De Allerhoogste onderwees beiden echter dat de unieke positie van Mosjè geen waan maar werkelijkheid was! De lankmoedige bescheidenheid van Mosjè was dermate groot, dat de Eeuwige Zelf het pleidooi moest houden om de unieke positie van deze formidabele profeet te onderbouwen. De nederige dienaar van de Eeuwige verdedigde zichzelf niet. Het is overigens de vraag of Mosjè dit wel gekund had. Vaak zijn uitsluitend anderen in staat om de eer van iemand te verdedigen. Zelf opkomen voor de eigen unieke positie tegenover Aharon en Mirjam zou ook bij Mosjè averechts hebben gewerkt. Die poging zou het jaloerse tweetal juist als extra bewijs

⁵⁶ Zie voorafgaande noot.

⁵⁷ Jeruzalemse Targum bij Num. 12:14-15.

⁵⁸ Deze opmerking is in Jalkoet Sjim’oni (I, § 739) toegeschreven aan Rabbi José (zie sjoer 7, noot 7).

⁵⁹ Letterlijk: ‘op het oppervlak van de aarde’; uitgelegd als verwijzing naar alle mensen die in een bepaalde generatie leven en op aarde rondlopen.

⁶⁰ Vgl. Ex. 6:12.

van arrogantie hebben uitgelegd! Daarom greep de Allerhoogste in en argumenteerde tegenover Mirjam en Aharon dat alleen Mosjè met het Opperwezen sprak van aangezicht tot aangezicht, bovendien te allen tijde (Num. 12:6-8).

De opvallende bescheidenheid en lankmoedigheid van Mosjè vormt een geliefd thema en keert herhaaldelijk in de overleveringen van de Rabbijnen terug. De nederigheid van deze grote leider bleek al bij het begin van zijn 'loopbaan'. Toen de Eeuwige hem vroeg de taak op zich te nemen om het geknechte Israël uit het heidense Egypte weg te leiden, antwoordde hij: *'Zie ik ben onbesneden van lippen, hoe zal dan Farao naar mij luisteren?'* (Ex. 6:30).⁶¹ Mosjè achtte zichzelf bij uitstek ongeschikt om deze grootse taak te volvoeren. Precies daarom werd hij ook als enige uitgekozen om de Tora in ontvangst te nemen. Waarom ontving niemand anders dan Mosjè de opdracht om de berg Sinai te beklimmen en de tafelen van het verbond in ontvangst te nemen? De midrasj geeft dit antwoord:

»Zijn bescheidenheid veroorzaakte dat, want er is gezegd: *'En de man Mosjè was zeer bescheiden (zachtmoedig)'* (Num. 12:3). De Schrift leert dat op een ieder die bescheiden is uiteindelijk de geest Gods zal rusten, bij de mens op aarde; er is immers gezegd: *'Want zo spreekt de Hoge en Verhevene, Die in eeuwigheid woont en Wiens naam heilig is: Ik woon in de hoge hemel en in het heilige, en bij de verbrijzelde en nederige van geest'* (Jes. 57:15).«⁶²

De Wijzen leggen ook hier een directe link tussen de eigenschap van nederigheid en ontvankelijkheid voor Gods profetische geest!

Mosjè – een mens met bovenmenselijke trekken?

De houding van de traditie tegenover Mosjè vertoont een zekere dubbelheid. Mosjè blijft een feilbaar mens van vlees en bloed, maar aan hem zijn niettemin legendarische eigenschappen toegedicht. Mosjè was zeker niet 'zeer bescheiden' van afmetingen. Hij zou zelfs een reusachtige lengte hebben bezeten, tien armlengtes hoog. Zijn gestalte toorde boven iedereen uit, tussen de drie en vier meter hoog.⁶³ Afgezien van deze indrukwekkende grootte zou Mosjè ook nog buitengewoon mooi van uiterlijk en van daden zijn geweest.⁶⁴

In alles was Mosjè superieur aan alle andere mensen, zelfs aan de aartsvaderen, met uitzondering van de deugd van bescheidenheid. In bescheidenheid werd hij door hen toch overtroffen, indien we hem beoordelen in het kader van een overlevering volgens welke hij juist pochte tegenover de Aartsvaderen in alles hun meerdere te zijn:

Mosjè van allen de meerdere

»Wat is de betekenis van: *'Maar jij overtreft hen allemaal'* (Spr. 31:29). Dat is gezegd van Mosjè die allen ruimschoots overtrof. Hoe dat zo? Adam sprak tot Mosjè: *'Ik ben groter dan jij, want ik ben geschapen naar het beeld van de Heilige, Hij zij gezegend.'* Hoe weten we dit? Omdat er gezegd is: *'En God schiep de mens (Adam) naar zijn beeld'* (Gen. 1:27). Mosjè antwoordde hem: *'Ik ben veel verhevener dan jij, want de eer die jou geschonken is, werd jou weer ontnomen'* – zo is gezegd: *'maar de mens blijft niet overnacht in zijn*

⁶¹ Vgl. Ex. 6:12.

⁶² Zie Mechilta de Rabbi Jisjma'él, ed. M. Friedmann, Jitro ba-Chodèsj par. 9 (72a).

⁶³ Een 'el' (*amma*) – armlengte – betrof een lengte maat, gemeten vanaf de elleboog tot aan het topje van de middelvinger.

⁶⁴ Zie Jalkoet Sjim'oni I, § 739 en de verschillende verklaringen van bescheidenheid, als verwijzing naar zowel lichamelijke (materiële) als geestelijke eigenschappen.

heerlijkheid' (Ps. 49:13)⁶⁵ – 'maar wat mij betreft, de glans op mijn gelaat, die de Heilige, Hij zij gezegend, mij geschonken heeft, is nog altijd bij mij!' Hoe weten we dit? Er is immers gezegd: [*Mosjè nu, was honderdtwintig jaar oud toen hij stierf*] en zijn oog was niet dof geworden, zijn kracht was niet vervlogen' (Deut. 34:7).

Een andere uitleg. Noach sprak tot Mosjè: 'Ik ben groter dan jij, want ik ben gered van de generatie van de vloed.' Daarop antwoordde Mosjè hem: 'Ik ben veel verhevener dan jij; jij hebt jezelf gered, maar je was niet in staat jouw generatie te redden; ik heb evenwel mijzelf gered alsook mijn generatie, toen zij met de dood bestraft dreigden te worden door (de verering van) het (gouden) kalf.' Hoe weten we dit? Er is immers gezegd: '*En de Eeuwige kreeg berouw over kwaad dat hij gesproken had om Zijn volk te zullen aandoen*' (Ex. 32:14). Waarmee zou men dit kunnen vergelijken? Met twee schepen (in een storm) op volle zee waarop zich twee stuurmannen bevonden. De ene wist zichzelf te redden maar niet zijn schip. De ander redde zowel zichzelf als het schip (en zijn bemanning). Aan wie betuigde men lof? Is het niet aan degene die zowel zichzelf als zijn schip wist te redden?! Evenzo redde Noach (alleen) zichzelf, maar Mosjè redde zichzelf en zijn generatie.⁶⁶ Zodoende is er gezegd: '*Maar jij overtreft hen allemaal*' (Spr. 31:29).

Een andere uitleg. Avraham sprak tot Mosjè: 'Ik ben groter dan jij.' Want ik heb reizigers bij hun heen en terugreis te eten gegeven.' Mosjè antwoordde: 'Ik ben veel verhevener dan jij. Jij hebt de onbesnedenen te eten gegeven, maar ik heb de besnedenen te eten gegeven. En dat niet alleen, maar ik heb hen te eten gegeven in het land waarin mensen woonachtig zijn, maar jij hebt hen gevoed in de wildernis.'

Een andere uitleg. Jitzchak sprak tot Mosjè: 'Ik ben groter dan jij, want ik heb mijn nek uitgestoken boven het altaar en heb het gelaat van de Sjechina aanschouwd.' Mosjè antwoordde: 'Ik ben veel verhevener dan jij, want jij hebt de Sjechina aanschouwd maar je ogen zijn (daardoor) dof geworden.' – Hoe weten we dit? Er is immers immers gezegd: '*En het gebeurde toen Jitzchak oud geworden was dat zijn ogen dof geworden waren, zodat hij niet meer kon zien*' (Gen. 27:1). Wat betekent 'zodat hij niet meer kon zien'? Dat hij de Sjechina niet meer kon zien.- (Mosjè vervolgde:) 'Ik echter spreek met de Sjechina van aangezicht tot aangezicht en mijn ogen worden niet dof.' Hoe weten we dit? Er is immers gezegd: '*En zijn zijn oog was niet dof geworden, zijn kracht was niet vervlogen*' (Deut. 34:7).

Ja'akov sprak tot Mosjè: 'Ik ben groter dan jij, want ik raakte in gevecht met de engel en overwon hem.' Mosjè antwoordde hem: 'Jij raakte in gevecht met de engel in je eigen territorium,⁶⁷ maar ik ben naar hun territorium toegegaan⁶⁸ en zij⁶⁹ waren bang voor mij.'

⁶⁵ Gelezen als: 'Maar Adam bleef niet overnachten in zijn heerlijkheid'; de zelfde dag nog dat hij werd geschapen, nog voor het begin van de Sjabbat, zondigde de eerste mens en verloor hij zijn majesteitelijke status als koning van de schepping.

⁶⁶ We beluisteren hier (als elders in de traditie) een zekere kritiek op Noach die van de mensheid alleen zichzelf en zijn naaste familie redde, maar kennelijk geen poging deed om de rest van zijn generatie voor de ondergang te behoeden.

⁶⁷ Dat wil zeggen: op de aarde, waar de mensen wonen.

⁶⁸ De hemel.

⁶⁹ De hemelwezens.

Hoe weten we dit? Er staat immers geschreven: ‘*De koningen der legerscharen vluchtten weg, zij vluchtten weg*’ (Ps. 68:13).«⁷⁰

Mosjè blijft feilbaar mens

In sommige latere overleveringen is Mosjè tot een bijna bovenmenselijke en mythische status verheven. Na zijn dood zou Mosjè met goddelijke glans en pracht omkleed zijn, begiftigd met een van de hemelse scepters, waarop Gods onuitsprekelijke Naam gegraveerd staat. Hij ontving een van de scepters waarmee de Allerhoogste de wereld geschapen heeft. Mosjè droeg bovendien dezelfde verheven beeltenis, die hem ook tijdens zijn leven op aarde al eigen was.⁷¹ Hij zou zelfs een van de hemelse dienaren van God geworden zijn, bijna tot engel verheven.⁷² Doorgaans moeten we derde gelijke overdrijvingen echter in figuurlijke zin verstaan, zoals blijkt uit de volgende overlevering:

»Rabbi Tanchoema sprak (naar aanleiding van het vers: ‘*Mosjè, de man Gods*’ [Deut. 33:1]): ‘Wanneer Mosjè God was, waarom wordt hij dan *mens* genoemd? En wanneer hij mens was, waarom wordt hij dan *God* genoemd? Maar op het moment dat hij in de rivier [de Nijl] van Egypte werd gelegd, was hij mens; en op het moment dat deze rivier in bloed werd veranderd was hij (als) God. ‘

Een andere uitleg: Op het moment dat hij vluchtte voor Farao, was hij een mens. Op het moment dat hij hem deed verdrinken (in de Rietzee), was hij (als) God.

Nog een andere uitleg. Toen hij opklom naar de hemel, was hij mens. Hoezo was hij een mens? In verhouding tot de engelen die allen van vuur zijn. Op het moment dat hij neerdaalde, was hij (als) God. Hoezo? De Schrift zegt immers: ‘*Zij waren bevreesd om hem te naderen*’ (Ex. 34:30).

Nog een andere uitleg. Toen hij opklom naar de hemel, was hij (als) God. Zoals de engelen eten noch drinken, zo at en dronk ook hij niet. Hoezo dat? Er is immers gezegd: ‘*En hij verbleef daar met de Eeuwige, veertig dagen en veertig nachten, brood at hij niet en water dronk hij niet*’ (Ex. 34:28).

Een andere uitleg. Wat betekent ‘*Een man Gods*’ (Deut. 33:1). Rabbi Avin sprak: ‘Zijn onderste helft was mens, maar zijn bovenste helft was God.’«⁷³

Het slot van deze overlevering past inhoudelijk enigszins bij onze tekst hier in Avot de Rabbi Nathan. De onderste en laagste lichaamsdelen van Mosjè – dat wil zeggen: zijn seksualiteit en spijsverteringsorganen – behoorden de aardse werkelijkheid toe, maar zijn geest verkeerde als het ware voortdurend in hemelse sferen. Met zijn hogere vermogens wist Mosjè de lagere lichaamsfuncties volledig te bedwingen. Mosjè was een man van grote tegenstellingen, met momenten van zwakte en kwetsbaarheid, maar ook van uitzonderlijke kracht en majesteit.

⁷⁰ Zie Midrasj Be-midbar Rabba XI,3; vgl. o.a. ook Jalkoet ha-Machiri op Ps. 68 (ed. S. Buber, p. 330). Zie ook L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, VI, p. 166, noot 963 en III, p. 480, in verwijzing naar Sefer Petirat Mosjè noemt hij nog een discussie tussen Josef en Miojè, waarbij Mosjè zich er tegenover Josef op beroept zich niet alleen te hebben onthouden van seksuele gemeenschap met vreemde vrouwen (zoals Josef), maar ook van gemeenschap met zijn eigen echtgenote.

⁷¹ Zie L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, III, 430-431 (VI, noot 894).

⁷² L. Ginzberg, *ibid.* III, p. 473 (VI, noot 951 in verwijzing naar Sifré Devarim par. 357 e.a.)

⁷³ Zie Midrasj Devarim Rabba 6,4; vgl. Pesikta de Rav Kahana, ed. S. Buber, 198b; Midrasj Tehillim, Ps. 90 d. S. Buber 194b. Vgl. L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, III p. 481.

Aan het aspect van de menselijkheid van Mosjè en aan de relativiteit van zijn grootsheid herinnert vooral het slot van onze tekst in Avot de-Rabbi Nathan. In vele maar niet in alle dingen overtrof Mosjè de andere schepselen. Hij was echter zeker niet in alles superieur aan de grote aartsvaderen als Avraham en Ja'akov.⁷⁴

Kenmerkend voor het jodendom is dat zelfs van Mosjè niet echt een heilige is gemaakt. Anderzijds voorkomt het grote respect voor de voorvaderen als Mosjè de arrogante overschatting van de geestelijke en morele capaciteiten van onze eigen generatie. De gedachte aan evolutie in openbaring en substitutie-theologie, waarbij latere geslachten en profeten de eerdere 'overrulen' of zelfs overbodig maken, is het jodendom geheel vreemd. Hoeveel ellende is niet veroorzaakt, door de substitutie-theologie van het christendom en de islam, waarbij de lateren zich superieur achtten aan de eerdere. Daarom verwijzen we hier met enkele commentatoren naar een pregnant verwoord zelfinzicht: 'Rabbi Zera zei in naam van Rabbi Zimoena: 'Indien de eerder geslachten (van geleerden) engelen waren, zijn wij mensen. En indien de eerdere geslachten mensen waren, zijn wij als ezels. En zelfs niet als de ezels van Rabbi Chanina ben Dosa en Rabbi Pinchas ben J'ir⁷⁵ maar als andere (gewone) ezels.'⁷⁶

Verborgen gebreken treden aan het licht

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21a

Drie typen van mensen die getroffen zijn door (huid)zwellingen⁷⁷ zijn geschapen in de wereld: iemand met een natte (huid)aandoening, iemand met een droge (huid)aandoening, en iemand met een (neus)poliep.⁷⁸ Maar de ziel van Mosjè was lager (nederiger) dan (van) allen.

Rabbi Sjim'on ben El'azar zegt: 'Ook over hen die laster [leugens] spreken,⁷⁹ komen kwalen. Want zo vinden we ten aanzien van Gechazi, die zijn leermeester belasterde [beloog], en melaatsheid kwam over hem tot aan de dag van zijn dood. Er is immers gezegd: *'De melaatsheid van Na'aman zal over hem komen ... En hij verliet zijn aangezicht, melaats (wit) als sneeuw'* (II Kon. 5:27).

Uitleg:

Wie onder een kwaal lijdt, waardoor zijn uiterlijk en waardigheid worden aangetast, zoals abcessen en zweren, zal snel zijn arrogantie verliezen en zich deemoedig gaan voelen. Mede aangezien mensen met verdachte huidaandoeningen op zijn minst voor

⁷⁴ Zie echter de boven beschreven traditie' en vgl. L. Ginzberg, *The Legends*, III, p. 479-481; Mosjè voorgesteld als zelfs superieur aan Adam, Noach en de aartsvaderen (zie de daar genoemde noten en bewijspplaatsen).

⁷⁵ Zelfs de ezels van deze chassidische rabbijnen gedroegen zich uitermate vroom en wetsgetrouw volgens de legende; zie bijvoorbeeld boven het verhaal over de ezel van Chanina ben Dosa, Avot de-Rabbi Nathan 19b.

⁷⁶ Zie Babylonische Talmoed, Sjabbat 112b.

⁷⁷ Zie in verband met de achtergronden van *sjechien* (een verzamelnaam voor vormen van huidontsteking): J. Preuss, *Biblisches-Talmudische Medizin*, herdr. Wiesbaden 1992, p. 390-401. *Sjechien* kan ook verwijzen naar degeneratievormen van lepra, gepaard met abcessen en huidzwellingen, mede het gevolg van krabben en infecties. Zie verder Misjna Nega'im XI,1. Rabbi José onderscheidde zelfs vierentwintig verschillende vormen van *Sjechien*. En zie Babylonische Talmoed, Ketoevot 20b.

⁷⁸ Zodat de neus zwelt en het uiterlijk vervormd wordt.

⁷⁹ Zie de uitleg beneden. De Gaon van Wilna leest hier: 'Ook over hen die leugens spreken'. Zie ook Midrasj Bemidvar Rabba 7,5: Gechazi werd door de huidvraat (van Na'aman) getroffen vanwege het ontheiligen van Gods naam en het afleggen van een valse eed, zie Babylonische Talmoed, Arachin 16a.

een periode in quarantaine werden gehouden, werd een dergelijke aandoening als ontierend ervaren. Bij definitieve vaststelling van lepra werden de getroffen personen gedwongen om gescheiden van de gemeenschap verder te leven.⁸⁰ De midrasj stelt dat Mosjè, in alle gezondheid, nog nederiger was dan welk mens dan ook, zelf nederiger dan personen die door ontsierende builen, zweren of zwellingen afstotelijk zijn geworden.

Rabbi Sjim'on ben El'azar onderstreept nog eens de gedachte dat de hemel laster bestraft met een vorm van huidvraat. Als voorbeeld noemt hij Gechazi, het hulpje van de profeet Elisja. De ironie is dat de ondeugd van laatzinnige woorden die een lasteraar doorgaans in het verborgene spreekt, ongenadig aan het daglicht treden, aanschouwbaar voor het oog van de gemeenschap.

In het geheim maakte Gechazi zich schuldig aan leugen en bedrog. Hij misleidde Na'aman en spiegelde hem voor dat Elisja, zijn meester, hem Na'aman liet verzoeken om alsnog geschenken aan zijn profetenleerling mee te geven (zie II Kon 5:22). In feite wilde Elisja nog altijd helemaal niets van Na'aman aannemen. Als gepaste vergelding strafte God Gechazi voor dit bedrog met melaatsheid, opdat zijn kuiperij aan het daglicht zou komen. In de versie van de Ga'on van Wilna is de tekst van Avot de-Rabbi Nathan aangepast in: **'Ook over hen die leugens spreken, komen kwalen etc.'** Deze lezing is, gezien het woordje 'ook', logischer en uiterst aannemelijk.

De traditie somt verschillende vergrijpen en ondeugden op die de oorzaak zouden zijn van huidvraat. In onze huidige tijd zeggen we dit zo niet na, ook al is bekend dat psychische componenten een rol bij huidziekten kunnen spelen. Het is passender een dergelijke traditie op te vatten als een metaforische waarschuwing. In het verborgen begane wandaden en ondeugd zullen vroeg of laat aan het daglicht treden. De schande waarmee de daders bij uiteindelijke ontdekking overdekt zullen worden, zal ondraaglijk zijn. We hoeven zulke oude overleveringen dus niet zonder meer als irrelevant bijgeloof af te schrijven. De morele inhoud ervan blijft in alle tijden van waarde.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21a-b

Hij (Rabbi Sjim'on ben El'azar) was gewoon te zeggen: **'Ook over wie hoogmoedig van geest zijn komen kwalen, want zo vinden wij (dit) ten aanzien van (koning) Oezia. Er is immers gezegd: 'Toen hij sterk was geworden, werd Oezia hooghartig, tot verderf toe, en hij beging een wandaad aan de Eeuwige, zijn God. Hij ging de Tempel van de Eeuwige binnen om het reukoffer te brengen op het altaar van de Eeuwige en Azarja de priester kwam hem achterna, vergezeld door (andere) priesters van de Eeuwige, tachtig weerbare mannen. Zij stelden zich te weer tegen Oezia, de koning, en men sprak tot hem: "Het is niet aan u, Oezia, om reukoffers te brengen voor de Eeuwige, want dit is aan de priesters, de zonen van Aharon, die (ertoe) geheiligd zijn om het reukoffer te brengen. Ga weg uit het heiligdom, want U begaat een wandaad en het zal u van de kant van de Eeuwige, God, niet tot eer strekken!" Toen ontstak Oezia in woede. Terwijl hi – de reukofferschaal om een reukoffer te brengen in zijn hand – woedend tekeerging tegen de priesters, verscheen huidvraat op zijn voorhoofd [ten overstaan van de priesters in het huis van de Eeuwige]' (II**

⁸⁰ Zie de uitgebreide passage over mensen met verdachte huidaandoeningen in Lev. 13:1 v.. Zoals mensen met een lichte verkleuring van de huid (*bahèrèt*), zwellingen in de huid (*se'èt*) woekeringen en zweren, of een schilferige huidaandoening (*sappachat*).

Chron. 26:16-19).⁸¹

Op dat moment spleet de tempelhal uiteen, verder en verder, (tot een spleet ontstond van) twaalf mijlen bij twaalf mijlen. ‘En de priesters joegen hem vandaar weg, en ook hijzelf haastte zich om weg te komen, want de Eeuwige had hem getroffen en hij bleef melaats tot aan de dag van zijn dood. En hij bleef (al die tijd) als melaatse in een huis van afzondering, want hij was verbannen uit het huis van de Eeuwige. En zijn zoon Jotam, die aangesteld werd over het paleis, gaf leiding aan (let.: sprak recht over) het volk van het land.’ (II Chron. 26:20-23).

Uitleg:

Het verhaal over koning Oezia spreekt zeker tot de verbeelding. De midrasj maakt de gebeurtenis rond koning Oezia nog dramatischer door te vertellen hoe de tempel op dat moment in tweeën spleet en een enorme scheur ontstond, van twaalf bij twaalf mijl. De omvang van de reusachtige spleet stemde volgens sommige commentatoren overeen met de maten van het kamp van de Israëlieten. Zo benadrukte het opmerkelijke fenomeen op metaforische wijze nog eens extra hoe koning Oezia tot aan zijn dood buiten de gemeenschap verbannen bleef!⁸² De Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus vermeldt nog een extra saillant detail. Het dak van de Tempel spleet uiteen. Een daardoor binnenvallende zonnestraal viel precies op het voorhoofd van Oezia en deed op dat moment de huidvraat ontstaan.⁸³ De midrasj en het verhaal van Josephus sluiten aan bij een historische notitie in het profetenboek Zecharja. Daar is melding gemaakt van een grote aardbeving ten tijde van het bewind van koning Oezia (Zech. 14:5).

In de traditie vinden we verschillende opsommingen van wandaden die als mogelijke oorzaken van melaatsheid en verwante huidziekten worden aangewezen. We vatten ze kort samen: 1) Het vervloeken van God, 2) incest en seksuele perversiteiten, 3) bloedvergieten (moord), 4) valse getuigenissen en beschuldigingen (meineed), 5) betreden van andermans domein (geschiedenis van Oezia) of illegitieme toe-eigening van waardigheid (geschiedenis van Oezia), 6) arrogantie, 7) leugen en bedrog, 8) diefstal en beroving (speciaal van de gemeenschap, zoals belastingontduiking), 9) valse eed, 10) ontheiliging van Gods naam, 11) afgodendienst, 12) verachting en verwaarlozing van Tora-studie, 13) laster en smaad, 14) afgunst (het boze oog).⁸⁴

Als gezegd bevat de ‘volkse’ verklaring van huidvraat een nog altijd actuele les, hoewel wij in onze tijd huidziekten de oorzaken ervan niet meer op deze wijze zouden interpreteren. Wie in het geniep wandaden begaat, die de naaste en de gemeenschap schaden, of wie uit verwatenheid meent zich wandaden te kunnen permitteren, mag er niet op rekenen dat zijn gedragingen onopgemerkt of onbestraft blijven. Vroeg of laat zal dergelijk gedrag aan de kaak worden gesteld, bestraft worden en leiden tot publiekelijke schande.

⁸¹ Avot de-Rabbi Nathan, noesach ‘b’ (cap. 16, ed. S. Schechter p. 18b) leest: »Rabbi Sjim’on zegt: Kwalen komen slechts vanwege laster (smaad) en huidvraat komt slechts over wie hoogmoedig van geest is, er is immers gezegd ‘Toen hij sterk geworden was etc.’«

⁸² Zie Tanchoema Jasjén, Noach § 13.

⁸³ Zie Flavius Josephus, Antiquitates, IX, 10,4. Zie ook L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, VI, p. 358, noot 30

⁸⁴ Zie Babylonische Talmoed, Arachin 16a, Midrasj Be-midbar Rabba 7,5 en Wa-jikra Rabba 17,3.

Hoe het zelfs rechtvaardigen en hooggeplaatsten slecht kan vergaan

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21b

‘En verbind je niet (onderhoud geen vriendschap) met de goddeloze’ – Dit leert dat een mens zich niet moet liëren aan een slecht mens en evenmin aan een goddeloos mens; want zo vinden wij ten aanzien van (koning) Jehosjafat die een verbintenis aanging met koning Achav en met hem optrok naar Ramot Gilead,⁸⁵ zodat de toorn van God over hem kwam (vgl. II Chron. 18:28), zoals er gezegd is: *‘[De ziener Jehoe, de zoon van Hanani, ging de koning tegemoet en sprak tot koning Jehosjafat]: "Is het nodig om de goddelozen te helpen en moet je de haters van de Eeuwige liefhebben? Daarom komt de toorn van de Eeuwige over jou."*’ (II Chron. 19:2). En wederom ging hij een verbintenis aan met (koning) Achazja; en zij vervaardigden schepen in Etzion Gèvèr⁸⁶, waarna de Eeuwige zijn ondernemingen deed mislukken. Er is immers gezegd: *‘[En Eli’ezer, de zoon van Dodavahoe uit Maresja, profeteerde Jehosjafat met de woorden: Indien je een alliantie aangaat met Achazja, zal de Eeuwige jouw ondernemingen doen mislukken. De schepen leden schipbreuk en konden niet naar Tarsjiesj varen]*’ (II Chron. 20:37).

Uitleg:

De midrasj grijpt na lange uitwijdingen over huidziekten en de samenhang daarvan met menselijk gedrag weer terug op het uitgangspunt: de waarschuwing van Nittai de Arbeliet om je verre te houden van slechte mensen en goddelozen. Als illustratie van iemand die zich wél committeerde aan goddeloze personen, met alle kwalijke gevolgen van dien, voert de midrasj gebeurtenissen aan rond koning Jehosjafat. Zelfs met de ondernemingen van een rechtvaardige kan het slecht aflopen, wanneer hij verkeerde vrienden uitzoekt. Koning Jehosjafat (873-849 voor de jaartelling) staat in de bijbelse traditie gunstig bekend. Hij geldt als een koning die zich te weer stelde tegen afgoderij en de weg van de Eeuwige wilde volgen. Toch maakte deze goede koning, naar verluidt, aan het eind van zijn regeringsperiode enkele uitglijders. Hij vormde een alliantie met koning Achav (ondermeer door het aangaan van familiebanden met diens koningshuis). Achav verzocht hem om gezamenlijk op te trekken tegen Ramot Gil’ad (Gilead). Ramot Gil’ad was de hoofdstad van een van de districten in het rijk van koning Sjomo (I Kon. 4:13). Na de splitsing van het rijk viel de stad in handen van de Arameeërs uit Damaskus. Achav probeerde de stad met behulp van de legers van Jehosjafat in een gezamenlijke militaire actie te heroveren. Koning Jehosjafat stemde ruimhartig met deze militaire actie in, hetgeen onvermijdelijk met zich meebracht dat hij zich toegeeflijk opstelde tegenover de cultuur van afgoderij uit het noorden. Dat blijkt zeker uit de aard van zijn reactie op het verzoek van koning Achav: *‘Ik ben zoals jij bent (ik zal doen wat jij doet), zoals jouw volk is mijn volk, en ik zal met jou zijn in de strijd’* (II Chron. 19:3). De actie mislukte echter en koning Achav viel in de strijd, de honden likten van zijn bloed (I Kon. 22:34 v.).

Eveneens was Jehosjafat bereid een maritieme handelsalliantie te vormen met Achazja (853-

⁸⁵ Ramot Gil’ad – Ramot in Gilead. Hoofdstad van een van de districten in het rijk van koning Sjomo (I Kon. 4:13). Ook genoemd als Levietenstad (Joz. 20:8 en 21:38).

⁸⁶ Een havenstad aan de Schelfzee, vlakbij Elat.

852 voor de jaartelling), de koning van het noordrijk van Israël. Achazja was de zoon van de verdorven en goddeloze koning Achav en bleek al even slecht als zijn vader. Onder invloed van zijn moeder, Izebel, stimuleerde Achazja de Baäl-cultus op de offerhoogten in zijn land. In het boek Chronieken is overgeleverd hoe Jehosjafat in een alliantie met deze verdorven koning schepen bouwde te Etzion Gèvèr om daarmee te varen naar Tarsjies.⁸⁷ Het boek Chronieken schildert deze gebeurtenis als volgt:

'Hierna ging Jehosjafat, de koning van Juda, een verbintenis aan met Achazja, de koning van Israël, hij handelde daarmee zeer slecht. Hij ging een alliantie met hem aan om schepen te vervaardigen om (daarmee) naar (op) Tarsjiesj te varen; en zij vervaardigden de schepen in Etzion Gèvèr. [En Eli'ezer, de zoon van Dodavahoe uit Maresja, profeteerde Jehosjafat met de woorden: "Indien je een alliantie aangaat met Achazja, zal de Eeuwige jouw ondernemingen doen mislukken." De schepen leden schipbreuk en konden niet naar Tarsjiesj gaan' (II Chron. 22:35-37).

Omdat Jehosjafat zich voor deze onderneming aansloot bij de goddeloze Achazja, deed de Eeuwige volgens de chroniqueur deze onderneming mislukken. Nauwelijks buiten de haven ging de nieuwe vloot meteen al verloren. Waarschijnlijk speelde een storm en onkunde van de zeelieden daarbij een doorslaggevende rol. M. Patai gaat nog verder en veronderstelt dat de splinternieuwe schepen al binnen de haven teloor gingen: 'Wat gebeurd lijkt te zijn, is dat de schepen van Jehosjafat – door het gemis aan vakkundige ondersteuning van Fenicische scheepsbouwmeesters – niet zeewaardig bleken te zijn en schipbreuk leden. Waarschijnlijk als gevolg van een storm terwijl ze nog in de haven van Etzion Gèvèr lagen.'⁸⁸

De weergave in Chronieken van deze gebeurtenissen is volgens Patai vatbaar voor enige kritiek. Het boek Chronieken put uit dezelfde bron als de schrijver(s) van het boek Koningen (I Kon. 22:49-51), maar in Chronieken is aan de oorspronkelijke gebeurtenis een eigen moralistische wending gegeven. De onderneming is volgens het bericht in Chronieken mislukt door ingrijpen van de Allerhoogste. Ten onrechte heeft de chroniqueur Tarsjies in zijn bericht opgevat als de bestemming van de door Jehosjafat in Etzion Gèvèr gebouwde schepen. Dit is gezien de ligging meer dan onwaarschijnlijk. In werkelijkheid verwees deze term slechts naar het soort schip dat Jehosjafat liet bouwen.⁸⁹ De werkelijke bestemming van de opgezette handelslijn was Ofir, een veraf gelegen land waar veel goud te vinden was. Het is niet bekend waar dit land gelegen heeft. Enkele suggesties zijn: India, een land als Somalië aan de oostkust van Afrika, Jemen, of een ander gebied aan de zuidkust van het Arabische schiereiland.

Ter vergelijking van de twee verschillende beschrijvingen van het zelfde gebeuren geven we ook de passage uit het boek Koningen weer:

'Jehosjafat bouwde Tarsjiesj-schepen⁹⁰ om naar Ofir te gaan voor goud, maar hij ging niet want de schepen leden schipbreuk in Etzion Gèvèr. Toen sprak Achazja, de zoon van Achav,

⁸⁷ Tarsjies moet volgens sommigen een plaats geweest zijn ten westen van de kust van Eretz Jisra'el, ergens in het middellandse zeegebied (niet is precies bekend waar). Vanuit de havenstad Tyrus werd door de Feniciërs met deze plaats veel handel gedreven (vgl. Gen. 10:4, Ps. 72:10; Jes. 23:6; Ez. 27:12'38:13; Jona 1:3 etc.).

⁸⁸ Zie R. Patai, *The Children of Noah – Jewish Seafaring in Ancient Times*, New Jersey 1998, p. 133.

⁸⁹ Tarsjies-schip is de benaming van een groot soort vrachtschip om handel te drijven met verre oorden, in de rabbijnse tijd aangeduid als Alexandrijns schip. Zie M. Patai *ibid*.

⁹⁰ Zie voorafgaande noot.

tot Jehosjafat: Laten mijn dienaren samen met jouw dienaren op de schepen varen, maar Jehosjafat wilde dit niet' (I Kon. 22:48-50)

Het boek koningen werpt een ander licht op de zelfde gebeurtenissen. We reconstrueren naar beste vermogen de 'ware' geschiedenis. Etzion Gèvè functioneerde al in de tijd van koning Sjlobo als thuishaven voor handel met Ofir, om vandaar goud te halen in ruil voor ander goederen.⁹¹ Koning Sjlobo maakte bij zijn expeditie gebruik van de vaardigheden van zeelieden en scheepsbouwers uit Tyrus.

Aan het eind van de regering van koning Sjlobo ontworstelde Edom zich aan de greep van Israëls macht en werd een zelfstandige staat. Elat en Etion Gèvè kwamen buiten het machtsbereik van Israël te liggen. Koning Jehosjafat slaagde er ten slotte in om Edom opnieuw te onderwerpen. Hij kreeg daarmee weer de beschikking over de havens van Elat en Etzion Gèvè. Daarom trachtte hij de oude maritieme handelslijn voor goud – uit de tijd van Sjlobo – naar het land Ofir opnieuw op te zetten. Jehosjafat wilde zelf een vloot samenstellen met zogeheten tarsjesj-schepen. Nadat de net afgebouwde schepen echter meteen al bij Etzion Gèvè schipbreuk leden, bood koning Achazja zijn hulp aan. Achazja van het noordrijk zal connecties hebben gehad met de Feniciërs, die over uitstekende zeelieden en veel maritieme expertise beschikten. Volgens het bericht in het boek Koningen weigerde Jehosjafat echter juist om op dit aanbod van de verdorven Achazja in te gaan (I Kon. 22:48-50). Hoe de werkelijkheid zich ook precies heeft toegedragen, dit doet aan de moraal van het verhaal in Midrasj Avot de-Rabbi Nathan niets af.

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21b

En zo vinden we ten aanzien van Amnon dat hij zich verbond met Jonadav en dat deze hem een kwaadaardige raad gaf. Er is immers gezegd: *'En Amnon bezat een vriend wiens naam Jonadav was, de zoon van Sjim'a, een broer van David; en Jonadav was een zeer wijs (d.w.z. sluw) man'* (II Sam. 13:3). *'Wijs'* ten kwade.

Uitleg:

Dit extra voorbeeld van personen, wier gezelschap met moet mijden behoeft nader uitleg. Daartoe beschrijven we kort het bijbelse verhaal dat eraan ten grondslag ligt. Amnon was de oudste zoon van David, geboren uit het huwelijk van David met Achinoam, de Jizreëlitische (zie II Sam. 3:2). Amnon voelde zich seksueel buitensporig aangetrokken tot zijn halfzuster Tamar. Tamar was de zuster van Avsjaalom en geboren uit dezelfde moeder. Hun beider moeder was Ma'acha, de dochter van Talmai, koning van Gesjoer (in II Sam. 3:2). Tamar was dus een halfzuster van Amon, met dezelfde vader maar geboren uit een andere moeder. De lust van Amnon was zo overweldigend dat hij er ziek van werd: *'Het benauwde Amnon vanwege Tamar, zijn (half)zuster, tot ziekwordens toe, want zij was (nog) maagd'* (II Sam. 13:2). Juist omdat zij maagd was, werd de eer van Tamar met ijver beschermd, zodat het extra moeilijk, zo niet onmogelijk zou zijn om onopgemerkt toenadering tot haar te zoeken. Die gedachte benauwde Amnon.⁹² De vriend van Amnon, Jonadav, kwam met een uiterst geraffineerd plan. Amnon zou veinzen ziek te zijn en moest de wens te kennen geven om speciaal door zijn halfzuster te worden verzorgd. Op die manier kon Amnon zonder het nabijzijn van anderen toenadering zoeken en zo

⁹¹ Zie I Kon. 9:26-27, en 10:11; II Chron. 8:17-18, en 9:10).

⁹² Vgl. hier de uitleg van Rasji. David Kimchi suggereert in zijn commentaar (zie Mikra'ot Gedolot) dat de maagdelijkheid van Tamar zijn seksuele opwindings des te meer aanwakkerde.

gebeurde het dat hij zich aan haar kon vergrijpen. Zonder de snode raadgeving van Jonadav was het misschien nooit zover met Amnon gekomen. Het is opmerkelijk en merkwaardig hoe de tekst van het verhaal die mogelijke goede afloop suggereert en stelt dat Amnon ook gewoon aan zijn vader David de hand had kunnen vragen van zijn halfzuster. Dan had hij zonder problemen met haar kunnen huwen. De overtreding lag voornamelijk in het feit dat Amnon zijn halfzuster verkrachtte, niet in bloedschade als zodanig. Daarom waarschuwde Tamar haar halfbroer Amnon voorafgaande aan zijn wandaad met dit verbazingwekkende advies: ‘Nu dan, spreek toch tot de koning, want hij zal mij aan jou niet weigeren’ (II Sam. 13:13).

De eenvoudigste verklaring voor deze reactie van Tamar is, dat in dit oude verhaal een huwelijksverbintenis tussen halfzuster en halfbroer nog niet als ongepast en immoreel werd ervaren.

Deze zienswijze is vanuit het standpunt van de traditie bezien natuurlijk geen aanvaardbare oplossing. Daarom hebben de rabbijnen naar een andere uitweg gezocht om het normaal gesproken oneerbare en onmogelijke voorstel van Tamar te verklaren. Ma’acha zou ‘een *Jafa to’ar* (een vrouw van mooie gestalte) geweest zijn, een heidense vrouw die David tijdens zijn oorlogvoeringen buit had gemaakt en voor zichzelf had beschikt. Ma’acha zou van Tamar zwanger zijn geweest nog voordat zij de Israëlitische godsdienst aanvaarde en David een legitiem huwelijk met haar had gesloten. Daardoor was Tamar in feite niet echt de halfzuster van Amnon en een huwelijk tussen beiden in principe toch mogelijk geweest.⁹³ De pointe van het verhaal blijft, dat Amnon zonder de kameraadschap met zijn ‘vriend’ Jonadav waarschijnlijk onschuldig zou zijn gebleven. Dan had Avsjalom zijn halfbroer Amnon niet laten vermoorden (II Sam 13:28 v.) en had Avsjalom niet jaren in ballingschap hoeven vertoeven (II Sam. 13:37). Waartoe het kiezen van verkeerde vrienden en raadgevers al niet kan leiden!

Vervolg Avot de-Rabbi Nathan 21b

Een andere uitleg: Verbind je niet aan een goddeloze – zelfs niet om wille van Tora.⁹⁴

Uitleg:

De midrasj grijpt hier terug op de uitspraak van Josjoea ben Perachja die leerde dat een mens zichzelf een leermeester en studievriend moet kiezen. Tevens sluit de midrasj hier aan bij de waarschuwing van Nittai de Arbeliet om je verre te houden van een goddeloos en slecht mens. Bij de keuze van leermeester en studievrienden mag men openheid en welwillendheid betrachten, maar er is een uiterste grens: kwaadaardigheid of wetteloosheid. Denk niet te makkelijk dat je immuun bent voor de sfeer van wetteloosheid en immoraliteit van een leermeester of studiegenoot! Het doel – kennis van de Tora – heiligt niet alle middelen. In zelfoverschatting schuilt een reëel gevaar. De waarschuwing van de midrasj gaat gewoonlijk op, maar er zijn altijd uitzonderingen, zoals in dit verhaal uit de Babylonische Talmoed. Verteld wordt hoe de vrome maar afvallig geworden Elisja ben Avoeja als daad van rebellie

⁹³ Zie Babylonische Talmoed, Sanhedrin 21a.

⁹⁴ Zie L. Finkelstein, *Mavo le-Massechtot Avot de-Rabbi Nathan*, p. 20. L. Finkelstein kiest voor een alternatieve lezing in *ketav jad* New York. Daar is deze uitleg niet gebracht als ‘een andere uitleg’, maar volgt de uitleg als conclusie op de voorafgaande geschiedenis van Amnon en Jonadav.

op een paard⁹⁵ rondreed op de Sjabbat. Zijn trouwe leerling Rabbi Meïr volgde hem te voet – ondanks dit choquerende en wetteloze gedrag – om toch nog Tora uit de mond van zijn leermeester te leren. Naar aanleiding van dit opmerkelijke handelen ontstond in de Talmoed een discussie:

Elisja ben Avoeja

Blanke pit binnen een besmeurde schil

»Hoe kon Rabbi Meïr Tora leren uit de mond van Achér?⁹⁶ Welnu Rabba, de zoon van Bar Chana sprak in naam van Rabbi Jochanan: ‘Wat betekent wat geschreven staat: *‘Want de lippen van de priester zullen wijsheid bewaren en zij zullen Tora vragen uit zijn mond; want hij is een bode (engel) van de Eeuwige der Heerscharen’* (Mal. 2:7)? (Het betekent) dat hij (de priester) een engel van de Eeuwige der Heerscharen is. Indien de leermeester op een engel van de Eeuwige der Heerscharen lijkt, mag men Tora uit zijn mond vragen; maar zo niet, dan vraagt men geen Tora uit zijn mond! Resj Lakisj antwoordde: ‘Rabbi Meïr vond een Schriftvers en legde dit zo uit: *‘Neig je oor en leer en luister naar de woorden van de Wijzen en richt je hart op Mijn kennis’* (Spr. 12:17). *‘Naar Mijn kennis’* is gezegd, niet *‘naar hun kennis’*.⁹⁷

Rabbi Chanina sprak: ‘Rabbi Meïr leidde (zijn conclusie) hieruit af: *‘Hoor, o dochter, en neig jouw oor; vergeet jouw volk en het huis van je vader’* (Ps. 65:11).⁹⁸ De Schriftcitaten spreken elkaar tegen.⁹⁹ Er bestaat geen (echt) probleem. In het ene geval gaat het om een volwassene.¹⁰⁰ In het andere geval gaat het om een kind.¹⁰¹

Toen Rav Dimi (naar Babylonië) kwam, sprak hij: ‘Men zegt in het westen (in Eretz Jisra’el): “Rabbi Me’ir at de dadel, maar de schil gooide hij weg”‘.

Rava legde uit: ‘Wat is de betekenis van het Schriftvers: *“Ik daalde af naar de notentuin om de bloesems bij de beek te zien”* (Hoogl. 6:11). Waarom worden de Wijzen vergeleken met noten? Om je te dit te leren: zoals wanneer een noot (van buiten) bevuild is met modder en stront, de inhoud onaangetast blijft, zo is het ook met een Tora-wijze. Ook al heeft hij gezondigd, zijn Tora-kennis is onaangetast.»¹⁰²

Het verhaal over Elisja ben Avoeja uit de Talmoed schildert toch een speciale situatie. Elisja ben Avoeja was in zoverre goddeloos, dat hij zich niet langer aan de halacha hield. Zijn kennis van de traditie was nog altijd dezelfde. Maar belangrijker nog, zijn overtreding van de Sjabbat was een persoonlijke keuze, uit verbittering en verbijstering over de onrechtvaardigheid binnen een door God bestuurd werkelijkheid. Elisja ben Avoeja was er zeker niet op uit om ook zijn leerling Meïr tot overtreding te brengen. Dit blijkt uit de waarschuwing aan Rabbi Me’ir hem niet langer te volgen, omdat de leerling anders meer

⁹⁵ Een paard staat in Israëls oudheid symbool voor militair geweld; de keuze voor dit dier betekende een extra versterking van de Sjabbat, dag van vrede.

⁹⁶ Vanwege zijn afvalligheid werd Rabbi Elisja ben Avoeja denigrerend Achér’ genoemd – ‘Ander’.

⁹⁷ Je mag dus luisteren naar de kennis van God uit de mond van een boosaardige leermeester, wanneer je maar niet leert van **zijn** kennis, d.w.z. van zijn boosaardige gedachten en intenties.

⁹⁸ D.w.z. luister naar de goede woorden van overtredende Wijzen, maar distantieer je van hun slechte daden!

⁹⁹ D.w.z. de eerst gegeven uitleg van Mal. 2:7 strookt niet met de explicaties van Rabbi Meïr!

¹⁰⁰ De uitleg van Rabbi Meïr betreft een volwassene, die de slechte daden en de goede leer van een boosaardige leermeester met gemak kan onderscheiden van diens leer.

¹⁰¹ Een kind kan een dergelijk onderscheid niet maken en het zal allicht de slechte daden van zijn leermeester samen met diens leer overnemen.

¹⁰² Babylonische Talmoed, Chagiga 15b.

stappen op de Sjabbat zou zetten dan de halacha toestaat: ‘Achér sprak tot hem’ “Me’ir, keer terug, want ik heb uit de stappen van mijn paard reeds tot hier het (geoorloofde) Sjabbatsgebied gemeten.”¹⁰³

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 21b

‘Verlies je verwachting van (hoop op) retributie niet’. Hoe is dat? Dit leert dat het hart van een mens elke dag moet vrezen (voor straf) en hij moet zeggen: ‘Wee mij, misschien zal heden straf over mij komen, misschien morgen. Het gevolg is dat hij iedere dag bevreesd is, zoals er is gezegd over Job: ‘Want ik vreesde een vrees [en het is mij overkomen, waar ik bang voor was komt tot mij]’ (Job 3:25).

Een andere uitleg van ‘verlies je verwachting van retributie niet’. Hoe is dat? Wanneer een mens ziet dat hij succes heeft met wat hij ter hand neemt, laat hij (dan) niet zeggen: ‘Omdat ik het verdiend heb, heeft de Alaanwezige (het) mij te eten en te drinken gegeven in deze wereld, en de kern (van de beloning) blijft voor mij bewaard voor de komende wereld’. Hij moet echter zeggen: ‘Wee mij, misschien heb ik slechts één enkele verdienste voor Zijn aangezicht. Hij geeft mij te eten en te drinken in deze wereld (als beloning voor die ene goede daad), zodat Hij mij (restloos) kan vernietigen in de komende wereld.’

Uitleg:

Godvrezendheid – *jir’at ha-Sjem* – beschrijft een religieuze staat en spiritueel niveau, waarop de rechtvaardige zich voortdurend bewust is van Gods alziende oog en aanwezigheid. ‘Verlies je hoop op retributie niet’ – het slot van de al eerder besproken wijsheidsuitspraak van Nittai de Arbeliet – wordt hier specifiek in negatieve zin betrokken op vrees voor straf. Men mag deze woorden natuurlijk ook positief duiden als hoop op beloning voor goede daden.

Wie we in zijn handelen voortdurend beducht is voor negatieve consequenties, staat als het ware altijd op scherp en hij blijft zich voortdurend bewust van de plicht tot correct en moreel handelen. Dit inzicht doet denken aan een treffende opmerking van Rabbi Eli’ezer tot zijn leerlingen:

»[Rabbi Eli’ezer sprak:] ‘Doe één dag voor je dood ommekeer.’ Zijn leerlingen vroegen Rabbi Eli’ezer: ‘Weet een mens dan op welke dag hij zal sterven?’ Hij sprak tot hen: ‘Zoveel te meer reden heeft hij om vandaag nog ommekeer te doen, want misschien zal hij morgen sterven; en ook reden om morgen ommekeer te doen, opdat hij niet overmorgen sterft. Het gevolg is dat hij gedurende alle dagen van zijn leven ommekeer doet.’¹⁰⁴

De tweede alternatieve verklaring in de hier besproken midrasj van Avot de Rabbi Nathan is enigszins ‘calvinistisch’ van toon. Verheug je vooral niet in zelfvoldane dankbaarheid wanneer het je goed gaat. Alleen schurken gaat het doorgaans goed. Misschien is Gods welwillendheid maar schijn en wordt je slechts tijdelijk beloond voor het weinige goeds dat je hebt gedaan om daarna des te zwaarder gestraft te worden. Gelukkig is dit deprimerende idee over voorspoed in het rabbijnse jodendom zeker niet tot theologisch dogma verheven. De

¹⁰³ Rabbi Me’ir had reeds de op Sjabbat toegestane afstand van 2000 ellen afgelegd (vgl. Misjna Sjabbat XXIV,5 en Eroeivien IV,3).

¹⁰⁴ Zie Avot de-Rabbi Nathan 15 [noesach ‘a’], ed. S. Schechter 31b.

midrasj wil slechts waarschuwen tegen lichtzinnige zelfgenoegzaamheid.

De tegenstelling tussen het ogenschijnlijke goede leven in het hier en nu en toekomstige straf vinden we herhaaldelijk door de Wijzen verwoord, zoals in deze overlevering uit de Babylonische Talmoed:

»Wiens verdiensten zijn overtredingen in aantal overtreffen, onheil wordt hem [reeds in dit leven] aangedaan en het lijkt alsof hij iemand is die de gehele Tora verbrand heeft zonder ook maar een letter te sparen; terwijl aan hem wiens overtredingen zijn verdiensten overtreffen [nog tijdens dit leven] goed gedaan wordt en het lijkt alsof hij iemand is die de gehele Tora vervuld heeft, geen enkele letter uitgezonderd.«¹⁰⁵.

Voor de rechtvaardige blijft alle beloning voor de komende wereld bewaard. Alleen hem straft God onmiddellijk, opdat hij omkeer doet. De verstokte slechterik doet toch geen omkeer. Hem rest in het hiernamaals alleen nog maar straf. Daarom wordt hij nu alvast beloond voor het weinige goede dat hij deed.

Rabbi Eli'ezer ben Tzadok heeft deze idee over directe beloning en toekomstige straf op poëtische wijze verwoord:

»De rechtvaardigen in deze wereld kunnen worden vergeleken met een boom die op een volledig reine plaats staat, maar waarvan het gebladerte reikt tot boven een onreine plaats. Wanneer zijn (uitstekende) gebladerte wordt afgesnoeid, staat hij op een volkomen reine plek. Op dezelfde wijze bezoekt de Heilige, Hij zij gezegend, de rechtvaardigen (al) in deze wereld met lijden om hen de komende wereld te doen verwerven. Er is immers gezegd: *'Uw begin zal gering zijn, maar uw einde zal zeer vermeerderd worden'* (Job 8:7).

Waarop lijken de overtreders in deze wereld? De overtreders lijken (goddelozen) lijken op een boom die geheel en al geworteld staat op een onreine plak, terwijl het gebladerte ervan reikt tot aan een reine plek. Wanneer het (uitstekende) gebladerte uiteindelijk wordt weggesnoeid, staat hij op een volkomen onreine plek. Op dezelfde wijze schenkt de Heilige, Hij zij gezegend, de overtreders rijkelijk succes in deze wereld om hen (uiteindelijk) te vellen en tot op de bodem neer te halen, er is immers gezegd: *'Er ligt een (ogenschijnlijk) rechte weg voor een mens, maar uiteindelijk is het een weg ten dode'* (Spr. 14:12).«¹⁰⁶

Terug naar index:

Naar volgende hoofdstuk (10):

¹⁰⁵ Babylonische Talmoed, Kiddoesjin 39b.

¹⁰⁶ Babylonische Talmoed ibid. 40b.